

STUDIE

***Ještě dneska mám zimomriavky,
když si na ten nádherný příběh vzpomenu...***
**Slovakizmy v češtině jako výsledek
aj dôkaz česko-slovenského jazykového
kontaktu¹**

MIRA NÁBĚLKOVÁ

I am still getting the chills when I am thinking of that wonderful story ... Slovakisms in the Czech language as a result and evidence of the linguistic contact of the Czech and Slovak language

Slovakisms in Czech as a result of the linguistic contact of Czechs and Slovaks are a specific subject of interest from the viewpoint of linguistic, but not only linguistic analysis. The contacts between Czech and Slovak, which are closely-related and mutually understandable Western Slavic languages, led to the presence of contact phenomena in the both languages. While bohemisms in Slovak have been attracting wide expert and lay attention, slovakisms in Czech, which originated in various historical periods, remain, by comparison, less explored. The paper introduces the view on slovakisms based on several sources, including their description in the Czech dictionaries of the National Revival period, compared with the dictionaries of the 20th century. Furthermore, various linguistic works focussed on slovakisms and also specific forms of their introduction into contemporary Czech texts, often come with metalinguistic comments that document their evaluation from the point of view of Czech speakers. The word zimomriavky is a suitable example for such procedure. A deeper look at the slovakisms in Czech confirms them not only being a result of the mutual language contact but, at the same time, as the clear proof of the language contact

1 Text vznikol v rámci projektu Univerzity Karlovej *Cooperatio*, vedná oblasť *Lingvistica*.

and a way to gain specific knowledge of the historical, social and political background of the Czech-Slovak language contact.

Keywords: slovakisms, bohemisms, Czech-Slovak language contact, contact-induced phenomena, National Revival, Czech dictionaries

Slovenské slovo *zimomriavky* v českej vete možno vnímať ako reprezentanta širokej skupiny slov súhrnne označovaných ako slovakizmy v češtine. Slovakizmy do češtiny prenikali v priebehu stáročí a z písaných či hovorených slovenských textov rozličného typu do nej vstupujú aj ďalej, pričom ich prítomnosť možno vnímať ako výsledok, no súčasne aj ako dôkaz jestvovania česko-slovenského jazykového kontaktu v tom-ktorom čase. Pri bližšom pohľade sa súbor slovakizmov ukazuje v rozličných smeroch vonkoncom nie rovnorodý. Diferencovanosť slovakizmov nastoľuje potrebu sledovať ich zrod a fungovanie v historickej hĺbke a šírke existencie kultúrno-komunikačného česko-slovenského kontinua. Samo komunikačné kontinuum je založené na prirodzenej vzájomnej zrozumiteľnosti dvoch blízkopríbuzných jazykov umožňujúcej uplatňovanie modelu receptívneho bilingvizmu, dvojazykovej komunikácie Čechov a Slovákov, kde každý využíva svoj jazyk. Pri striedaní češtiny a slovenčiny v priamej komunikácii či v nepriamej komunikácii sprostredkúvanej médiami, pri prijímaní rozličných textov v druhom jazyku vzniká podhubie na prenos výrazových prostriedkov z jedného jazyka do druhého. O kontinuu možno nám hovoriť v časovej i priestorovej perspektíve – pri časovej ide o hĺbku stáročí (aj s rozličnými konceptuálnymi prístupmi k vzťahu češtiny a slovenčiny v jednotlivých obdobiach), pri priestorovej o osobitosť vývinu vzájomných vzťahov českého a slovenského životného priestoru z politicko-administratívnych hľadísk s postupnými výmenami situácii pri existencii štátnych hraníc aj bez hraníc.² Na obojstranný vznik kontaktových javov (slovakizmov i bohe-

2 K rozličným aspektom komunikačného kontinua pozri NÁBĚLKOVÁ, Mira: *Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu*. Bratislava – Praha 2008, online in: https://www.juls.savba.sk/attachments/slovencina_a_cestina_v_kontakte/slovencina_a_cestina_v_kontakte.pdf (25. 3. 2022); ĎUROVIČ, Lubomír: Česko-slovenské komunikačné a kultúrne kontinuum. In: *Jazyk a komunikácia v súvislostiach 2*. Ed. Orgoňová, Oľga. Bratislava 2008, s. 209–218; NÁBĚLKOVÁ, Mira: The Czech-Slovak communicative and dialect continuum: With and without a border. In: *The Palgrave Handbook of Borders, Identity and Language in the Modern Slavic World*. Eds. Nomachi, Motoki – Kamusella, Tomasz – Gibson, Catherine. London 2015, s. 140–184. Špecifickej česko-slovenskej kontaktovej situácii sa v druhej polovici 20. storočia vo viacerých štúdiách venovala V. Budovičová, napr. BUDOVIČOVÁ, Viera: Spisovné jazyky v kontakte. Sociolingvistický pohľad na dnešný vzťah slovenčiny a češtiny. In: *Slovo a slovesnosť*, 1974, roč. 35, č. 3, s. 171–181, online in: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=2241> (25. 3. 2022).

mizmov) vznikajúcich na základe jazykových kontaktov bol nepochybne najvhodnejší „bezhraničný“ čas spoločného štátu, no vysoká cezhraničná i nadhraničná permeabilita a viac či menej intenzívny jazykový kontakt v rozličných oblastiach spoločenského života sú vlastné obdobiam pred vznikom politicko-administratívne vymedzeného spoločného priestoru aj nášmu času po jeho zániku.³

Z hľadiska poznania spoločnosti (spoločností) a vzájomných vzťahov Čechov a Slovákov v historickom vývine má veľký perspektívny význam porovnávaci pohľad na bohemizmy a slovakizmy v ich komunikačnej praxi aj v spoločenskej reflexii. Problematike bohemizmov v slovenčine bola z rozličných dôvodov (osobitne vzhľadom na ich počet a frekventovanosť) venovaná intenzívnejšia pozornosť odborníkov aj laickej verejnosti, no na slovakizmy v češtine sa pozornosť priebežne až tak nesústredovala, hoci je to komplexne veľmi zaujímavá téma. Ako predmet pozornosti som si vybrala slovakizmy v češtine práve vzhľadom na rozšírenú predstavu o ich nepočetnosti a okrajovosti – preto, že sa o nich celkovo menej vie aj menej hovorí. Napríklad *Encyklopedický slovník češtiny* z r. 2002 konštatuje zriedkavosť slovakizmov v češtine – sú „nepočetné, niekoľik obrozeneckých, a pak v lexiku nezakotvené výpůjčky z období existence československého státu, především z období „federativního bilingvismu“ let 1968 až 1993: *zástava, stužka, lyžovačka, dovolenka, natěšený*“.⁴ A ony tu predsa sú aj so svojou výpovednou hodnotou v nazeraní na dejiny česko-slovenských vzťahov. Jan Kořenský v monografii *Český jazyk* z r. 1998 upozorňoval na potrebu venovať im hlbšiu pozornosť a preskúmať, „zda byla představa o novodobé větší expanzivnosti češtiny opravdu adekvátní a nakolik bylo naopak značné množství lexikálních a frazeologických slovakismů v českých textech daného období skutečně jen citátovou textovou aktualizací. Není pochyb o tom, že v běžné české komunikaci bylo a stále ještě je i po rozpadu společného státu takových prvků poměrně dost“.⁵ Zvýšenie záujmu o slovakiz-

3 Strešný termín kontaktové javy (s konkrétnejšími kategóriami kontaktové synonymá, kontaktové varianty) sa v českej a slovenskej lingvistike širšie využíva od 70. rokov 20. storočia. Pozri napr. JEDLIČKA, Alois: *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. Praha 1974; BUZÁSSYOVÁ, Klára: Kontaktové varianty a synonymá v slovenčine a češtine. In: *Jazykovedný časopis*, 1993, roč. 44, č. 2, s. 92–107, online in: http://www.juls.savba.sk/ediela/jc/1993/2/JC_1993_2_LQ.pdf (19. 3. 2022); SOKOLOVÁ, Miloslava: České kontaktové javy v slovenčine. In: *Sociolinguistica Slovaca 1. Sociolinguistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny*. Zost. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava 1995, s. 188–206, online in: http://www.juls.savba.sk/ediela/sociolinguistica_slovaca/1995/1/sls1.pdf (19. 3. 2022).

4 *Encyklopedický slovník češtiny*. Eds. Karlík, Petr – Nekula, Marek – Pleskalová, Jana. Praha 2002, s. 543.

5 KOŘENSKÝ, Jan: Čeština a slovenština. In: *Český jazyk. Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Ed. J. Kořenský. Opole 1998, s. 28.

my v češtine dokladá napr. niekoľkostranový rozsah hesla *Slovakizmy v češtine* v prepracovanom *Novom encyklopedickom slovníku češtiny* z r. 2016.⁶ Pri ich sledovaní sa možno odraziť od jednoduchej slovníkovej definície slovakizmu ako „jazykového prvku prejatého ze slovenštiny nebo podle ní vytvořeného“.⁷ Pravda, veľmi rýchlo sa ukáže, že pri narábaní s pojmom slovakizmus treba počítať s nie malým spektrom komplikácií a relativizácií.

Slovo *zimomriavky*, ktoré sa, navodené súčasnými dotykmi so slovenčinou, objavuje v dnešnej češtine v mnohých textových využitíach, predstavuje jeden z výrazných slovakizmov nášho času. Zdá sa, že niektorí Česi si slovo pomenúvajúce zvláštny pocit mrazenia, ktorým naše telo reaguje na chlad alebo silné citové podnety, oblúbili. Objavuje sa z času na čas ako alternatívny výrazový prostriedok k pomenovaniu *husí kůže* a mnohým používateľom češtiny tak v určitých situáciách dopĺňa a rozširuje ich vyjadrovacie možnosti – aj preto, že sa im vidí ľubozvučnejšie a pri presvitajúcej stavbe s motívom zimy, chladu v čomsi krajšie než „fyzicky drsnejší“ obraz v pomenovaní *husí kůže*.⁸ Slovo *zi-*

6 Heslo *Slovakizmy v češtine*, o ktoré sa v tomto texte v mnohom opieram, predstavuje dosiaľ najkomplexnejšie spracovanie slovakizmov v spektre rozličných vzťahov, zahŕňajúce aj doterajšiu literatúru k predmetu, pozri NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Slovakizmy v češtine*. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. Karlík, Petr – Nekula, Marek – Pleskalová, Jana, online in: *CzechEncy*, <https://www.czechency.org/slovník/SLOVAKISMY%20V%20ČEŠTINĚ> (20. 3. 2022).

Možno odkázať aj na súvzťažné heslo spracúvajúce tému česko-slovenského jazykového kontaktu ako predpokladu vzniku kontaktných javov: NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Česko-slovenský jazykový kontakt*. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. Karlík, Petr – Nekula, Marek – Pleskalová, Jana, online in: *CzechEncy*, <https://www.czechency.org/slovník/ČESKO-SLOVENSKÝ%20JAZYKOVÝ%20KONTAKT> (20. 3. 2022).

7 Podľa súčasnej kodifikácie sú v češtine prijaté variantné podoby *slovakismus* aj *slovakizmus*, pozri *Internetová jazyková příručka* na webovej stránke Ústavu pro jazyk český AV ČR, online in: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=slovakismus&dotaz=slovacismus&ascii=1> (20. 3. 2022). V komplexe informácií nachádzame tu aj funkčné prepojenia na spracovanie slova vo viacerých slovníkoch češtiny („Heslové slovo bylo nalezeno také v následujících slovnících: ASCS, SSČ, SSJČ“). V nich sa ako zriedkavejšie uvádzajú aj výrazy *slovacismus*, *slovacismus*, k starším podobám patril i *slovacism*. Niektoré slovníky pri výklade slova zachytávajú popri lingvistickom vymedzení aj jeho fungovanie vo význame „slovenský prvek, prejav slovenského vlivu vůbec“.

8 Mnohé doklady využitia slova *zimomriavky*, neraz aj s metarečovými komentármi, možno nájsť v rozličných textoch na internete. Pozri NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Komunikačný obraz česko-slovenských lexikálnych diferencií – svedectvo internetu*. In: *Studia Academica Slovaca* 42, 2013, s. 139–167, online in: https://zborniky.e-slovak.sk/SAS_42_2013.pdf (19. 3. 2022). Nasledujúca výmena replík na danú tému obsahuje odkaz na jeden zo zdrojov aktuálneho sprítomnenia slova *zimomriavky* v českom prostredí spolu s hodnotiacim „estetizujúcim“ komentárom (zvýraznenie tu aj ďalej MN):

Assab

momriavky sa ukazuje zaujímavé aj z etymologického hľadiska.⁹ Slovenčina synonymné pomenovania *zimomriavky* a *husia koža* ponúka na výber, čeština nie – v súčasných slovníkoch češtiny *zimomriavky* (či prípadné *zimomravky*) spracované nie sú. Slovakizmus *zimomriavky*, ktorý v českých textoch predsa stretávame, je špecifický z hľadiska šírky a podôb využitia, ako si ukážeme ešte ďalej, no špecifický je aj v mnohých ďalších ohľadoch. V súčasných českých slovníkoch síce nie je, zato ho ako slovenské nájdeme zachytené v českom jazykovom kontexte oveľa skôr, takmer pred dvesto rokmi. So skratkou slc. (slovacice) a s významom „husí kůže“ (*zimomrawky* slc. husj kůže na těle od zimy, Gänsehaut. Plk) je spracované v 5. zväzku *Slovníka česko-německého* Josefa Jungmanna, ktorý vyšiel v r. 1839.¹⁰ Skratka Plk. v tomto slovníkovom spracovaní odkazuje na *Česko-německo-latinský slovník (Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch)* Juraja Palkoviča (2. zv. z r. 1821),¹¹ teda do slovenského prostredia, kde čeština v danom čase u evanjelikov bola stále využívaným a – ako okrem iného

A od té doby, co je Superstar, používám velice ráda slovo „**zimomriavky**“ :-D (píše se to takto ?)

Zsz76

jo **zimomriavky** je pěkný slovo. zní to mnohem líp než **husí kůže** :-))

Assab

Teď, když si to napsal, tak mi „**husí kůže**“ přijde opravdu příšerná ! :-D

Online in: <http://superstarsk.nova.cz/forum/protoze-jsem-na-slovenstinu-zvykly-vubecmi-nevadi-t13062-1> (11. 2. 2013)

- 9 Pozri spracovanie: **zimomravý** (staršie i zimomrivý; od toho **zimomriavky**), akiste od mriieť (zimou); KRÁLÍK, Lubor: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava 2015; o starobylosti pomenovania MACHEK, Václav: Několik sloves. In: *Listy filologické*, 1942, roč. 69, č. 4, s. 245–259.
- 10 *Zimomrawky* v slovníku nevystupujú ako samostatné heslo, sú „prihniezdované“ v hesle *zimomáry*, kde sa uvádza aj slovo *zimomra*. Pozri online in: <https://vokabular.ujc.cas.cz/modules/slovníky/digitalni-kopie-detail/JgSlov05/strana-680/termin-Wmltb21yYXdreQ2> (22. 3. 2022). Z lexikograficky zachytených českých podstatných mien možno uviesť ešte aj slová *zimomorka*, *zimomrazky* či *ospenec*, ktoré s významom „husí kůže“ a prepojené vzájomnými odkazmi (aj so slovami *zimomravky* a *zimomriavky*) spracúva Kottov *Česko-německý slovník* (pozri pozn. č. 13).
- 11 *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch* Juraja Palkoviča (1820, 1821). V zhode s tradičnou pravopisnou konvenciou treba nám slovo hľadať v hesle *zymomrawky*. Juraj Palkovič celkovo zastával vo vzťahu k jazyku v mnohom smere konzervatívne názory. Pozri JÓNA, Eugen: Profesor Juraj Palkovič a jeho slovník. In: *Slovenská reč*, 1970, roč. 35, č. 6, s. 321–331; v slovensko-českom kontexte KAMIŠ, Adolf: Odras jazykové situace v Čechách a na Slovensku v Palkovičově slovníku. In: *Slavica Pragensia* 6, 1964, 101–108. V českom obrodenskom prostredí sa z iniciatívy J. Dobrovského postupne uplatňoval reformný analogický pravopis, v Jungmannovom slovníku sa napr. už ypsilon po sykavkách nepíše. K pravopisným reformám češtiny pozri napr. ŠEFČÍK, Ondřej: Pravopisné reformy. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Eds. Karlík, Petr – Nekula, Marek – Pleskalová, Jana, online in: [CzechEncy](http://www.czechency.org/slovník/PRAVOPISNÉ_REFORMY), http://www.czechency.org/slovník/PRAVOPISNÉ_REFORMY (22. 3. 2022).

dokazuje aj vznik Palkovičovho slovníka – špecificky pestovaným spoločným jazykom.¹² *Zimomravky* i *zimomriavky* s dvojhĺáskou signalizujúcou slovenský pôvod aj s odkazom na slovenské texty nájdeme s odstupom času koncom 19. storočia zachytené i v *Česko-německom slovníku* Štěpána Františka Kotta.¹³ V takto načrtnutom obraze slovo *zimomriavky* „odchytené“ v českých textoch, ktoré (a ani *zimomravky*, *zimomáry*, *zimomorku* či *zimomru*) v súčasných českých slovníkoch nenájdeme, no v tej či onej podobe s odkazom na slovenčinu vystupuje v slovníkoch češtiny prvej i druhej polovice 19. storočia, predstavuje v téme slovakizmov v češtine vskutku vhodný príklad – avizujúci, že pri mnohých slovakizmoch môžu byť ich vnútrojazykové a medzijazykové vzťahy, história prevzatia aj problematika interpretácie mnohovrstevné a pestré.

Nie je slovakizmus ako slovakizmus

Do češtiny, resp. do českých textov slovakizmy spontánne aj cielene prenikali osobitne v období národného obrodzenia (v značnom rozsahu však už aj predtým), v období spoločného česko-slovenského štátu¹⁴ a, možno aj prekvapujúco, pokračujúci jazykový kontakt prináša ďalšie, nové slovakizmy do češtiny aj v čase existencie samostatných oddelených štátov po roku 1993. Ak monografické spracovanie slovakizmov v češtine, napriek vedomiu jeho významu a potreby, stále chýba, je to isto aj preto, že zachytenie slovakizmov v „plnom rozsahu“ a celkovo problematika ich opisu je komplikovaná charakterom vzájomných vzťahov češtiny a slovenčiny, keď pri genetickej príbuznosti a vývinovej dynamike jazykov je často problematické, či pri konkrétnych javoch ide o výsledok vnútorného, intralingválneho vývoja v češtine, o výsledok interlingválnych kontaktov (niekedy aj s ďalšími jazykmi, najmä s poľštinou a ruštinou) alebo o súčinnosť viacerých faktorov. Úlohu zohráva aj existencia širokého spektra zhôd medzi spisovnou a nárečovou slovenčinou a moravskými nárečiami-

12 K vzájomným jazykovým vzťahom a pestovaniu československého jazyka aj s bibliografickými odkazmi pozri slovníkové heslo: NÁBĚLKOVÁ, Mira: *Česko-slovenský jazykový kontakt*.

13 Pozri KOTT, František Štěpán: *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický 1878–1893*, online in: <http://kott.ujc.cas.cz/index.php?vstup=Zimomravky&hledat=vse&heslo=checked&popis=checked&Zvyraznit=&Vyber=&Zobrazeni=&Strana=&stranaVys=1> (25. 3. 2022); <http://kott.ujc.cas.cz/index.php?vstup=zimomriavky&idHeslo=418182&zpusob=heslo&Zvyraznit=zimomriavky&hledat=vse&popis=checked&heslo=checked> (25. 3. 2022).

14 Popri spontánnom príleve kontaktných variantov, pre ktorý boli osobitne príhodné podmienky v niektorých sférach, napr. vo vojenskom prostredí, viedli k vzájomnému preberaniu aj mnohé ciele kroky špeciálne v terminológii rozličných odborov.

mi.¹⁵ Rozhodnúť o tom, či naozaj ide o prevzatie, nie je neraz vzhľadom na možnosť vývinu na základe vnútorných zákonitostí každého z blízkyh jazykov ani pre lingvistu jednoduché. Na náročnosť a „viackrokovosť“ určenia jazykového prostriedku ako prevzatia upozorňuje napr. Vincent Blanár.¹⁶

Pri bežnom spomenutí slovakizmov v češtine prirodzene v predstave vystúpiť pôvodom slovenské jazykové prostriedky, ktoré v tej či onej situácii použili alebo používajú Česi. Celkom špecifickú otázku naprieč dejinami však predstavujú nezámerné i zámerné slovakizmy v českých textoch slovenských autorov – pri fungovaní češtiny ako kultúrneho jazyka v slovenskom prostredí vnikali do českých textov od 15. do 19. storočia slovenské jazykové prvky rozličného typu.¹⁷ Týka sa to textov rozdielnej spoločenskej závažnosti, z nášho hľadiska sú

15 Pozri napr. NÁBĚLKOVÁ, Mira: Prekrývania a rozdiely slovenských a českých synonymických skupín. Lexika a slovtvorba In: *Gramatika a korpus 2012. Sborník příspěvků z konference na CD. Ústav pro jazyk český AV ČR a Gaudeamus Hradec Králové 2013*, online in: <https://ujc.avcr.cz/miranda2/export/sitesavcr/ujc/veda-vyzkum/vyzkum/gramatika-a-korpus/proceedings-2012/konferencni-prispevky/NabelkovaMira.pdf> (22. 3. 2022). Daný vzťah sa napr. v slovníkoch češtiny odráža v hodnotení jednotlivých jazykových prvkov ako súbežne nárečových (moravských) a slovenských. Možno tu však upozorniť aj na skutočnosť, že v duchu starších lingvistických koncepcií a pojmoslovía sa niekedy za slovakizmy považujú aj jazykové prostriedky moravsko-slovenských nárečí. Zaujímavá je napr. situácia hodnotenia jazykových osobitostí *Bohemára* Majstra Klareta zapísaného Martinom zo Strážnice (1379), keď Václav Flajšhans využíva pomenovanie slovakizmus v odkaze na slovenské nárečie Strážnice na Morave, kým Eugen Pauliny pri slovakizmoch Martina zo Strážnice zvažuje ich západoslovenský pôvod. Pozri FLAJŠHANS, Václav: Z dějin našich nářečí. In: *Naše řeč*, 1924, roč. 8, č. 6, s. 161–166, online in: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1133> (22. 3. 2022); PAULINY, Eugen: Klaretov Glosár a Bohemár na Slovensku. In: *Jazykovedný časopis*, 1958, roč. 9, č. 1–2, s. 58–69, online in: https://www.juls.savba.sk/ediela/jc/1958/1_2/JC_1958_LQ.pdf (22. 3. 2022). Možno tu ešte pripomenúť, že v starších obdobiach počítajúcich s predstavou spoločného spisovného jazyka sa slovakizmy i moravizmy hodnotili aj ako provincializmy – tak sa napr. v r. 1921 v časopise *Naše řeč* v súvislosti s príslovkou *kolensky* (hodnotenou ako moravizmus) a *kolenačky* (hodnotenou ako slovakizmus) konštatuje, že v oboch prípadoch ide o provincializmus. Online in: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=795> (25. 3. 2022).

16 Pozri BLANÁR, Vincent: K otázke slovensko-českých jazykových a jazykovedných vzťahov v období národného obrodenia. In: *Slovensko-české vzťahy a súvislosti*. Ed: Hvišč, Jozef. Bratislava 2000, s. 171–178. V. Blanár sa vo svojom texte dotýka lexiky národného obrodenia, no potreba kombinovať viacero kritérií pri výrazoch, kde predovšetkým formálne charakteristiky prevzatost prostriedku jednoznačne neukazujú, je aktuálna aj vo vzťahu k súčasným jazykovým javom.

17 Pre češtinu so slovenskými jazykovými prvkami je bežné pomenovanie slovakizovaná čeština. Pozri napr. heslo vo vysokoškolskej učebnici: „**Slovakizovaná čeština** – variant kultúrnej češtiny na Slovensku, nerovnomerne popretkávaný slovakizmami. Takéto jazykové útvary mohli byť nenormalizované alebo normalizované. Pre nenormalizovaný variant slovakizovanej češtiny je charakteristické, že slovakizmy sa vyskytujú paralelne s českými javmi a že ich

osobitne zaujímavé diela významných slovenských autorov cieleň do slovenského aj českého jazykového prostredia. Slovakizované české texty predstavovali súčasť širšieho česko-slovenského kultúrneho a jazykového kontextu (kultúrneho kontinua), aj s dosahom na kodifikáciu češtiny v čase obrodzenia. Na prieniku slovakizmov do češtiny sa významne podieľala koncepcia spoločného československého jazyka aj účasť predstaviteľov slovenskej inteligencie na obrodenskej štandardizácii češtiny. V tomto kontexte vnieslo obdobie národného obrodzenia textami Dobrovského, Palackého, Jungmanna, Šafárika i Kollára pomenovanie/termín *slovakismus* (*slowakysmus*, *slowakismus*) do odborného diskurzu.

Definícia slovakizmu ako „jazykového prvku prejatého ze slovenštiny nebo podle ní vytvořeného“ zahŕňa rozličné možné typy pôvodom slovenských jazykových prvkov – rozličné z hľadiska ich pôvodu v čase i priestore, no rozličné aj z hľadiska miery integrácie, včlenenia do systému češtiny. Medzi lexikálnymi slovakizmami, ktoré vystupujú v starších i novších českých textoch, sú také, čo sa do češtiny integrovali a predstavujú súčasť českej slovnej zásoby, či už v jej centrálnej časti či na periférii, no popri nich vystupujú aj mnohé (jednorazové alebo opakované) „textové prevzatia“, interferencie, ktoré sa za integrálnu súčasť češtiny nepovažujú. Na to, či sa kontaktný jav stane systémových prevzatím, teda či sa integruje do systému alebo či ostane len textovým/rečovým prostriedkom, vplývajú rozličné okolnosti, predovšetkým napĺňanie pomenúvacích potrieb tam, kde jestvujú isté prázdne miesta, lakúny. Komplex činiteľov urč-

frekvencia v písomnostiach je nerovnaká. [...] Normalizácia spočívala v tom, že niektorý charakteristický český jav sa dôsledne nahradil domácim prostriedkom. [...]“ KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: *Průručka k dějinám spisovné slovenštiny*. Bratislava 1999, s. 42. Osobitosť češtiny v slovenskom prostredí sa v českej a slovenskej lingvistickej literatúre v nazeraní na rozličné obdobia premieta aj do označení „slovenská čeština“, „standard češtiny na Slovensku“, „slovenská verzia češtiny“, „slovenský variant spisovnej češtiny“, „čeština slovenskej redakcie“. Pre viac či menej slovakizovanú češtinu v postavení bohoslužobného jazyka slovenských evanjelikov využíva sa pomenovanie „bibličtina“. Ako špecifický jav česko-slovenského kultúrno-jazykového kontextu bola v duchovných piesňach živá až do záveru 20. storočia. Pozri napr. kapitoly *K dverím ňebe se mej...* Bibličtina na Slovensku v 20. storočí a *Keď si pomyslím po luteránsky – „božeměj, propusť mě, propusť služebníka svého.“* (D)ozvuky fungovania bibličtiny v literárnych textoch v monografii NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu*. Bratislava – Praha 2008, online in: https://www.juls.savba.sk/attachments/slovencina_a_cestina_v_kontakte/slovencina_a_cestina_v_kontakte.pdf (25. 3. 2022); porov. DORULA, Ján: Slovenčina a bibličtina v evanjelickej cirkvi na Slovensku. In: *Slavica Slovaca* 2011, roč. 46, č. 1, s. 3–9, online in: http://www.slavu.sav.sk/casopisy/slavica/2011_01/2011_1.pdf (19. 3. 2022); NÁBĚLKOVÁ, Míra: Bibličtina a Kralická biblia v slovenskom evanjelickej prostredí – literárne dozvuky. In: *Česká bible. Kulturní, ideový a politický fenomén v proměnách staletí. Historie – Otázky – Problémy*, 2013, roč. 6, č. 2, s. 251–261.

júcich miesto slovakizmu na škále preberania je však široký. Ak sa pri prevzatíach za funkčné zväčša považuje to, čo neprotirečiac systému preberajúceho jazyka obohacuje pomenúvacie možnosti a zaplňa určité prázdne miesta, používatelia jazyka často funkčnosť kontaktných javov vnímajú podstatne širšie. Pri využití kontaktných synonym môže ísť jednoducho o to, že sa im slovo páči, že sa im v konkrétnej komunikačnej situácii, príp. v ich viac či menej stabilnej osobnej (najčastejšie lexikálnej) paradigmatickej sieti hodia jeho sémantické a štylistické charakteristiky, objektívne existujúce alebo len subjektívne vnímané diferencie v porovnaní s niektorým domácim slovom. Aktívne využitie prostriedkov pôvodom z druhého jazyka predpokladá byť s ním v priamom či nepriamom kontakte, komunikačne príhodné prostriedky v ňom stretnúť, spoznať, objaviť.¹⁸ Do ďalšej fázy udomácnovania potom už smeruje situácia, ak kontaktný prostriedok, slovakizmus, preberajú nositelia češtiny jeden od druhého bez nevyhnutných individuálnych kontaktov so slovenčinou.

Porovnanie slovakizmov v češtine a bohemizmov v slovenčine ukazuje viaceré rozdiely. Pri bohemizmoch ide celkovo nielen o širší, ale tradične aj odborne i laicky častejšie tematizovaný a citlivejší (aj kontroverzne) vnímaný jav.¹⁹

18 V situáciách využitia pozitívne vnímaných alternatívnych výrazov alebo aj takých pomenovaní, pre ktoré používateľ jazyka nenachádza domáci ekvivalent, neraz vidíme rozličné sprievodné metajazykové komentáre poukazujúce na vedomé využitie kontaktných slov, napr. ...*tady musím použít krásné a výstižné slovenské slovo, „nepodarky“... / „spomedzi“ (krásné slovenské slovo, pro které čeština nemá adekvátní jednoslovný překlad)... / K metajazykovým komentárom v súvislosti s česko-slovenskými kontaktnými javmi pozri GAJDOŠOVÁ, Katarína: „Ako hovoria Česi, jak říkají Slováci“ – metajazykové komentáre pri kontaktných javoch. In: *Jazykovedné štúdie*, 2015, roč. 32, s. 592; GAJDOŠOVÁ, Katarína: *České a slovenské kontaktné lexikálne javy v ich metajazykovej reflexii (na báze textových korpusov)*. Dizertačná práca. Praha 2017, online in: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/86684/140057595.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (23. 2. 2022).*

19 V tejto súvislosti možno odkázať na traktovanie prevzatých slov v komplexnej teórii lexikálnej motivácie u Martina Ološtiaka – prevzaté slová sa tu považujú za medzijazykovo, interlingválne motivované. Pri predstavení termínu interlingválna motivácia autor uvádza aj zvažovanie ponúkajúcich sa pomenovaní: kontaktná motivácia, akceptačná motivácia a interlingválna motivácia. Z nášho hľadiska je dôležité, že kým termín interlingválna motivácia v jeho argumentácii zahŕňa široké spektrum kontaktných javov, záber spojenia akceptačná motivácia sa ukazuje užší – vzťahoval by sa skôr na prevzaté jednotky akceptované systémom preberajúceho jazyka, zatiaľ čo mnohé textové interlingválne, kontaktné javy ostávajú len na úrovni reči (parole). OLOŠTIAK, Martin: *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov 2011, s. 195n, online in: <https://www.yumpu.com/en/document/read/53863911/aspekty-teorie-lexikalnej-motivacie> (24. 3. 2022). Existujúce diferencie pri bohemizmoch v slovenčine, t. j. „neakceptovanosť“, neintegrovanosť časti bohemizmov do jazykového systému slovenčiny možno vidieť napr. v spracovaní termínu *bohemizmus* v slovenčine – kým vo výkladových slovníkoch slovenčiny nájdeme definíciu zodpovedajúcu slovníkovému vymedzeniu *slovakizmu* v češtine, *Encyklopédia jazykovedy* po stručnej definícii „jazykový prvok prevzatý

Slovakizmy v češtine nikdy nevystupovali ako porovnateľne výrazná téma a otázka ich zachytenia, hodnotenia aj existencie diferencovaných postojov k integrovaným i neintegrovaným slovakizmom v českom prostredí je jednou zo sfér, ktoré predpokladajú ďalšie výskumné sústredenie. Jednou z ciest priblíženia k danému cieľu je analýza obrazu pôvodom slovenských slov v českých slovníkoch.

Česká lexikografia ako rezervoár slovakizmov

Slovníky češtiny, v ktorých sa pomocou osobitných označení (sl., slc., sloven., ze sloven.) viac či menej široko zachytáva slovenský pôvod spracúvaných slov, poskytujú celkom špecifický obraz výsledkov česko-slovenského jazykového

z češtiny“ ďalej uvádza členenie bohemizmov na 1. spisovné, ktoré sa stali organickou súčasťou slovenčiny, takže bežný používateľ jazyka ich ako cudzie ani nepocituje, 2. subštandardné, ktoré nie sú súčasťou spisovného jazyka, ale v bežnej reči sa často používajú. Cit. podľa *Encyklopédia jazykovedy*. Ed. Mistrík, Jozef. Bratislava 1993, s. 92–93. Slovenské slovníky okrem prvej skupiny spracúvajú aj časť druhej, mnohé často používané no kodifikačne neakceptované bohemizmy (aj ako profilaxiu z hľadiska jazykovej kultúry), pričom sa takéto slová označujú ako subštandardné (napr. *blbý, kecať* či *ješitný* s kvalifikátorom subšt.), slangové (*stav text. slang krosná*), prípadne sa uvádzajú s odkazom na domáci ekvivalent (*mľsný správ. maškrtný; námatkový správ. náhodný, občasný, skusný; navyiac správ. navyše*). Využíva sa aj „jemnejší“ odporúčací odkaz (*milostný* vhodnejšie *ľúbostný*). Zaujímavé je sledovať pri pohľade do slovníkov posuny v hodnotení jednotlivých slov – porovnanie umožňuje napr. *Slovníkový portál* Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, online in: <https://slovník.juls.savba.sk/> (26. 3. 2022). K niektorým rozdielom medzi vydaniaми *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (KSSJ), ktoré vo vzťahu k bohemizmom prezentovali posilnenie delimitačného kodifikačného postoja autorov slovníka pozri NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu*, s. 187, pozn. 193. Novšie spracovanie v *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (SSSJ) v mnohých prípadoch prináša zase oslabenie delimitačného postoja: *jedálničiek* (KSSJ správ., SSSJ vhodnejšie) *jedálny lístok; klud* (KSSJ správ., SSSJ vhodnejšie) *pokoj; krb* (KSSJ subšt., SSSJ vhodnejšie) *kozub; nemoc* (KSSJ vhodnejšie, SSSJ zastar.) *choroba; nerez* (KSSJ správ., SSSJ vhodnejšie) *antikoro* a i. O kvalifikátore subštandard pozri PISÁRČIKOVÁ, Mária: Miesto subštandardných slov v slovnej zásobe. In: *Slovenská reč*, 1988, roč. 53, č. 3, s. 140–151, online in: <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1988/3/sr1988-3-lq.pdf> (25. 3. 2022). K diskusii o lexikografickom kvalifikátore subštandard a jeho vzťahu k iným uplatňovaným hodnoteniam DOLNÍK, Juraj: *Lexikológia*. Bratislava 2007, s. 209n. Pravda, lingvistické hodnotenie slova môže ale nemusí korešpondovať s vnímaním bežných používateľov jazyka. Pozri aj SOKOLOVÁ, Miloslava: *České kontaktné javy v slovenčine*, s. 188–206; z najnovších prác GAJDOŠOVÁ, Katarína: Metahodnotenie bohemizmu/čechizmu v slovensko-českých kontaktoch (na báze textových korpusov). In: *Studia Academica Slovaca* 47. Bratislava 2018, s. 208–233, online in: https://zborniky.e-slovak.sk/SAS_47_2018.pdf (24. 3. 2022).

kontaktu v lexikálnej sfére.²⁰ Pri slovníkovom spracovaní češtiny vidíme v širšom časovom rozpätí výrazné kvantitatívne rozdiely – od vyše 9000 lexikálnych jednotiek s označením slc. vo viacväzkovom Jungmannovom *Česko-německom slovníku* z prvej polovice 19. storočia po 11 slov so skratkou sl v jednoväzkovom *Slovníku spisovné češtiny pro školy a veřejnost* v druhej polovici 20. storočia. Do rozdielu sa premieta celá komplexnosť odlišných jazykových situácií v jednom a druhom čase. Široká prítomnosť slov slovenského pôvodu v Jungmannovom slovníku aj v ďalších slovníkoch češtiny 19. storočia odráža existenciu spoločného literárneho kontextu a špecifické dobové vnímanie vzťahu češtiny a slovenčiny u českej a časti slovenskej obrodenskej generácie, na ktorého základe sa šírka aj dokladovanie pôvodom slovenských slov líši od spracovania slov z iných slovanských jazykov. Špecifickosť vzájomných vzťahov stojí pritom aj za nie celkom triviálnou skutočnosťou, keď názvy slovníkov ako *Česko-německý slovník* Josefa Jungmanna či neskorší rozsiahly *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický* Štěpána Františka Kotta ničím nenaznačujú prítomnosť veľkého počtu spracovanej slovenskej lexiky.²¹

Priestor príspevku dovoľuje len v obmedzenom rozsahu predstaviť slovníky v kontexte ich zrodu,²² no aj stručné vykreslenie dovoľí vidieť osobitosť prítom-

20 Obraz zachytenia slovakizmov v českej lexikografii sa v tomto texte opiera o slovníky 19. i 20. storočia – v našom čase sú vďaka digitalizácii dostupné aj na internete.

Z lexikografie 19. storočia v texte odkazujem na diela:

DOBROVSKÝ, Josef: *Deutsch-böhmischer Wörterbuch* (1802, 1821), online in: <https://baraujc.cas.cz/slovníky/dobrovsky/dbsearch.php?database=gbsgb653sd> (26. 3. 2022).

JUNGMANN, Josef: *Česko-německý slovník* (1834–1839), online in: <https://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/slovníky/> (26. 3. 2022).

KOTT, Štěpán František: *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický*, online in: <http://kott.ujc.cas.cz/> (26. 3. 2022).

Z lexikografie 20. storočia odkazujem na akademické slovníky:

Průruční slovník jazyka českého (1935–1957), online in: <https://psjc.ujc.cas.cz/> (26. 3. 2022).

Slovník spisovného jazyka českého (1960–1971), online in: <https://ssjc.ujc.cas.cz/> (26. 3. 2022).

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (1978), online in: <https://deb.fi.muni.cz:8005/debdict/> (26. 3. 2022).

21 K osobitostiam Kottovho slovníka vo vzťahu k slovenčine patrí začlenenie bohatého pôvodného slovenského lexikálneho materiálu, ktorý prevzal a spracoval pri nemožnosti realizácie pripravovaného slovenského výkladového slovníka po zániku Matice slovenskej v r. 1875. Na základe excerpcie spolupracovníkov (napr. zo *Slovenských pohľadov* a inej aktuálne vychádzajúcej literatúry) ako materiálové zdroje pri koncipovaní hesiel využíval aj novšie slovenské texty. Z hľadiska spracovania pôvodom slovenskej lexiky Kottov slovník ešte len čaká na podrobnejšie preskúmanie.

22 Podrobnejšie napr. NÁBĚLKOVÁ, Míra: Porovnávací obraz lexikálnej zásoby slovenčiny a češtiny v doterajšom lingvistickom spracovaní. I. Začiatky lexikálnej komparácie. In: *Slovenská reč*, 2015, roč. 80, č. 5–6, s. 276–306, online in: <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/2015/5-6/sr15-5-6.pdf> (18. 3. 2022).

nosti slovakizmov v jednotlivých lexikografických kompendiách. Vzhľadom na počet a okolnosti prílevu pôvodom slovenských slov je prirodzené pristaviť sa bližšie najmä pri Jungmannovom slovníku (jeho päť zväzkov vyšlo v rokoch 1834–1839), ešte predtým však treba povedať, že okolo 700 slov s označením sl. zachytával už dvojzväzkový *Deutsch-böhmisches Wörterbuch* J. Dobrovského (1802, 1821). Tieto významné diela českej lexikografie vznikali v dvoch fázach národného obrodzenia charakterizovaného intenzívnymi vzťahmi v širšom okruhu českej a slovenskej obrodenskej elity, vzájomnou reflexiou českej a slovenskej tvorby v dobových časopisoch aj vzájomnou predplatiteľskou podporou a rozličnými formami organizačnej i obsahovej spolupráce. Špecifické vyvrcholenie týchto vzťahov predstavuje široká účasť celej plejády slovenských obrodencov v slovníkových prípravách aj realizačných aktivitách. Osobitne v Jungmannovom slovníku možno vidieť zúročenie predchádzajúcich prác a výsledok spoločného kolektívneho úsilia českých a slovenských vzdelancov zacieleného na vznik zásadného lexikografického diela ako opory v rozvíjaní národnej kultúry.

Slovenčina vnímaná ako súčasť diasystému češtiny predstavovala v danom období jednu z ciest spontánneho, no aj vedomého a cieľného obohacovania českej lexikálnej zásoby. Na šírení slovakizmov v dobovej češtine sa podieľali najmä diela významných dvojdomých autorov slovenského a českého národného obrodzenia ako J. Kollár a P. J. Šafárik, ktoré spolu s dielami ďalších slovenských spisovateľov, aj spomedzi štúrovskej generácie pred kodifikáciou štúrovskej slovenčiny, predstavujú vrcholné štádium slovenskej vývinovej línie spisovnej češtiny.²³ V českých textoch slovenských autorov do českého prostredia prenikali slová ako *báňský, bozkat, čarbat, čižmy, dřík, hlavnička, chmára, chotár, jarmo, jeseň, kázeň, kolíska, konár, masařský, mláka, najmě, okamih, papuče, paša, pažravý, pleso, pohár, polovačka, pospasy, rátat, rozlúčka, sláčík, smad, spln, stužka, strádat, střetnout, ústřeta, třímat, zbojník* a i. (niektoré z nich ako neznáme vyložil J. Jungmann v závere vydania *Básní J. Kollára* v r. 1921; vysvetlenia slovakizmov v textoch prinášali v poznámkach pod čiarou alebo v slovníčkoch v prílohe aj iné diela, napr. *Slovenští veršovci* B. Tablica, *Běla K. Kuzmányho, Múza ze slovenských hor* J. Palkoviča, *Národní zpěvanky* vydané J. Kol-

23 K jazyku Kollára a Šafárika pozri napr. DVONČOVÁ, Jana: Kollár a čeština. In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica*, 1964, s. 183–187; TÓBIK, Štefan: *Šafárikov a Kollárov jazyk. Príspevok k vývinu českého a slovenského spisovného jazyka v období národného obrodzenia*. Bratislava 1966; k slovenskej vývinovej línii spisovnej češtiny ĎUROVIČ, Lubomír: *Slovenská vývinová línia spisovnej češtiny*. In: *Pocta 650. výročí založení Univerzity Karlovy v Praze 1*. Ed. Stich, Alexandr. Praha 1998, s. 43–52.

lárom²⁴ a i.). V dobovej češtine sú však slovakizmy doložené aj vo vlastných textoch popredných českých autorov, J. Jungmann vo svojich prekladoch a pôvodných prácach využil napr. slová *dřík*, *jarmo*, *pleso*, *hrad* vo význame „krúpy“, *zástava*, *znak* vo význame „znamenie“, *značit* vo význame „znamenat“, A. Marek *osloviti*, *pozíratí*, *slych*, *úžera*, *značiti*, *znoj* a i.²⁵

Intelektuálne investície slovenských spolupracovníkov do prípravy českých slovníkov významne presahovali rovinu dodávania slovenskej lexiky do lexicografického spracovania českej slovnej zásoby. Blízkym spolupracovníkom Josefa Dobrovského bol Juraj Ribay a prvým redaktorom Dobrovského slovníka bol Štefan Leška. Účasť slovenských spolupracovníkov na príprave Jungmannovho slovníka (Š. Leška, P. J. Šafárik, J. Kollár a i.) predstavovala aj redakčnú a korektorskú prácu na slovníku ako celku – v úvode Jungmann osobitne vyslovuje vďaka Šafárikovi za prečítanie, korektúru a doplnenia („dôležitejší prídavky jeho jménem Šaf. uvedeny“). Kým v Dobrovského nemecko-českom

24 Jeden z takých slovníčkov sprevádzal výber zo slovenských piesní publikovaný pod názvom *Zpiewanky* v r. 1832 v *Časopise českého musea*, kam Kollár okrem stručného súboru diferenčných lexém (*hrkútati* – *vrkatí*; *nepočul* – *neslyšel*; *potlkeň* – *tulák*; *pokial* – *pokud*; *vrece* – *pytel* a i.) zakomponoval aj výklad slova *spievanka*: *zpěvanky*, *tak sám lid slovenský nazývá své světské čili národní zpěvy, k rozdílú od duchovních, které písněmi jmenuje* (*Časopis českého musea*, 1832, s. 400). V českých dobových textoch možno nájsť aj explicitnú tematizáciu potreby vysvetliť slovakizmy v českých textoch. V takom zmysle napr. v *Květoch* r. 1837 písal K. B. Štorch v posudku na kalendár G. Fejérpataky-Belopotockého. Z jeho formulácie vysvitá predstava obojstrannej prospešnosti daného postupu – nielen z hľadiska českého prijímateľa textu (v texte možno upozorniť na využitie výrazu *provincializmus*): *A však bychme mu připomenuli, by, kde provincialismů užjwá, všude také, aspoň do záworky, pjsemnj wygáďrenj připogil, čjmž zagisté nezečtenému Slowáku negen že překážku neučinj, nýbrž i prospěge, geli-kož paměti geho mincj podá, za kterauž sobě, přesně psanau knihu snad gindy do rukau dostana, k potěšenj i poučenj swěmu schopen bude wyměnití smysl něčeho, cožby mu ginak neznámým bylo zůstalo* (*Květy*, 1837, príloha 8, s. 24).

25 K téme slovakizmov v textoch českých obrodencov pozri POLÁK, Václav: K problému vplyvu slovenčiny na češtinu. In: *Slovenská řeč*, 1942–1943, roč. 10, č. 4, 5–6, 7–8, 9, 10, s. 97–104, 150–156, 218–222, 285–289, 323–327, online in <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1942/index.html>; 1943, roč. 11, č. 1., s. 6–12, online in <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1943/1/sr1943-1-lq.pdf> (19. 3. 2022); ŠIMEK, František: O jazyku Ant. Marka po stránce grammatické i lexikální. In: *Listy filologické*, 1923, roč. 50, č. 2–3, s. 99–108, online in: https://www.jstor.org/stable/pdf/23448804.pdf?refreqid=excelsior%3A2b26de9de503320b73d4f6cc63e72d8&ab_segments=&origin= (19. 3. 2022). V súvislosti so slovakizmami u A. Marka hodnotu z viacerých dôvodov (kategorizácia „dialekt“, argumentácia hodnotenia) odcitovať slová: „Nejednou sáhl Marek pro slovo i do dialektů vzdálenějších, moravských a slovenských. Mnohdy je ovšem těžko stanoviti původ těchto slov, protože je lze zjistili i na Moravě i na Slovensku. Protože však víme, že čítal spisovatele slovensky píšící (na př. Hollého), jest pravdě podobnější, že takovéto výrazy dialektické poznal ze slovenštiny než z nářečí moravských“ (s. 106).

slovníku sa slovenské výrazy objavujú popri českých ako ekvivalenty nemeckých heslových slov, v Jungmannovom slovníku ich nachádzame na rozličných miestach, ako samostatné heslové slová, ako variantné podoby českých heslových slov či ako jeden, slovenský význam v rámci hesla spracúvajúceho viacvýznamové slovo. V obidvoch slovníkoch zväčša vystupujú vo formálne počesťenej podobe, do ktorej sa premieta rámcový prístup spracovania českého slovníka, vo veľkej miere však aj využitie počesťených podôb v excerpovaných českých textoch slovenských autorov.

Ako príklady spracovania v slovníku J. Dobrovského možno uviesť napr. **Ekeln**, *osskliwiti se*. Mir ekelt davor, *osskliwj se mi to; ge mi to protiwné*; sl. *hnusý se mi* / **Hexe**, *čaroděgnice, kauzedlnice*, sl. *bosorka, stryga, wražebnice* / **Kettenring**, *článek w řetězu*, sl. *ohniwo* / **Küffen**, v. a. *poljbiti, ljbatl, celowati*, sl. *božkati, bojkati, božkávati* / **Pfingften**, *letnice, swatodušnj swátky*, sl. *tuřice* / **Schweif**, *ocas*, sl. *chwošt* / **Schloße**, *kraupa*, sl. *hrad*.²⁶

V danej súvislosti vystupuje pri obidvoch slovníkoch otázka, do akej miery možno lexikograficky spracované slovenské jazykové prvky považovať vskutku za slovakizmy, jazykové prvky prevzaté zo slovenčiny do českých textov, alebo skôr za slovaciká, slovenské jazykové prvky, ktorých spracovanie možno vnímať aj ako svojho druhu ponuku na obohacovanie slovnej zásoby češtiny.²⁷ Pri takto postavenej otázke sa ukazuje, osobitne v Jungmannovom slovníku, že za-

26 So skratkou *sl. sú* v Dobrovského slovníku zachytené napr. slová *božkati, božkávati, čarbatl, dežma, dešťovník, dojka, džumbír, choroba, kletka, kolíska, korytnačka, kosba, kosec, krčah, lišeř, mačka, medokys, omíná, parom, pařravý, pestunka, pokrovec, ponos, rováš, tokar, slák, šlrák, štěklivý, šuhaj, řava, továr, vaček, vřecko, vrařiti, vypravotiti, znoj, řatva*, pričom sa v niektorých prípadoch naznačuje zhoda slovenskej lexiky so starším stavom v češtine (*první, přední*, sl. & ol. *prvý; křen*, ol. & sl. *chřen; světnice, jizba*, sl. et ol. *chyže*) alebo s moravskými nárečiami, (*hejno*, mor. et sl. *krdeř ptáků; pecka*, mor. & sl. *kostka; peřina*, sl. & mor. *duchna; posvěcení*, sl. & mor. *hody*, sl. *hostina*). Za výťah hesiel so skratkou *sl.* z elektronického spracovania slovníka J. Dobrovského (a s označením *slc.* z Jungmannovho slovníka) som vďačná Daliborovi Lehečkovi z ÚJČ AV ČR.

27 V súvislosti s termínom *slovacikum* hodno spomenúť jazykovednú polemiku týkajúcu sa voľby optimálneho pomenovania – podoba *slovacikum* sa ustálila po prechodnej konkurencii so slovami *slovenikum* a *slovákum*. K argumentácii pozri PECIAR, Štefan: Slovenistika, slovacistika, slovakistika; slovenikum, slovákum, slovacikum. In: *Československý terminologický časopis*, 1962, roč. 1, č. 5, s. 295–299, online in: https://terminologickyportal.sk/pdf/cs-term/1962/5/1962-5_lo.pdf (22. 3. 2022). V tomto kontexte možno zo staršieho času poukázať na názov štúdie Jána Stanislava *Zo sloveník Jozefa Dobrovského* (In: *Josef Dobrovský 1753–1953. Sborník studií k dvoustému výročí narození*. Eds. Dolanský, Julius – Havránek, Bohuslav. Praha 1953, s. 121–129. Porov. aj druhú štúdiu J. Stanislava s bohatým materiálom dokumentujúcim záujem J. Dobrovského o slovenčinu: STANISLAV, Ján: Slovenčina v diele Dobrovského. In: *Bratislava, Časopis Učené společnosti Šafařikovy*, 1929, roč. 3, č. 3–4, s. 792–824.

hrňa to i to, aj slovakizmy, excerpované prevažne z českých textov slovenských autorov, aj slovaciká, excerpované zo slovenských textov a slovenských slovníkov, resp. pochádzajúce zo zbierok slovenských spolupracovníkov. V úvode prvého zväzku slovníka Jungmann zdôvodňuje začlenenie slovenských slov do slovníka odkazom na spoločnú literatúru a potrebu jej zachovania. Z formulácie, že mnohé slová, ktoré Čechom chýbajú, sa „aspoň v dôležitejších spisoch ... s prospěchem užívatí mohou“, vyplýva, že popri slovakizmoch doložených z českých textov sa spracovanie slovenskej lexiky z iných zdrojov skutočne vnímalo ako jedna z ciest obohatenia spisovnej češtiny.²⁸ Z excerpácie možno spomenúť diela po česky píšucich slovenských autorov (J. Chalupka, M. Semian, B. Tablic, P. Šramko, J. Palkovič, J. Kollár a i.), menami sú označené aj spracované výrazy od Jungmannovými spolupracovníkov (Š. Leška, P. J. Šafařík, J. Kollár a i.). Okrem českých textov so slovakizmami sú však v slovníku využité aj excerpty z diel v predbernolákovskej (J. I. Bajza) i bernolákovskej slovenčine (J. Hollý, J. Fándly). Excerptovali sa a v mnohých heslách aj využili obidva významné rozdielne súdobé slovníky slovenských autorov, už spomínaný *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch* J. Palkoviča (1821–1821), no aj šesťdielny Bernolákov slovník *Slowár Slowenský, Česko-Latinsko-Německo-Uherský* (1825–1827) ako lexikografické dielo predstavujúce – na báze delimitácie s češtinou – súčasť bernolákovskej kodifikácie spisovnej slovenčiny. Stojí za to uviesť aj jednu z menej známych, menej rozsiahlych, no významných dobových lexikografických prác, *Vysvětlení slov starých česko-slovenských i některých cizích v Biblii Páně, čtoucím Čechům, Slovákům a Moravanům k snadnějšímu srozumění*, publikovanú ako príloha k Palkovičovmu vydaniu tzv. *Prešporskej biblie*

28 Pravda, takto formulovaný lexikografický postoj nemožno vnímať ako reálne beznámetkové prijímanie slovakizmov v českých textoch slovenských autorov v jazykovej praxi, ako o tom svedčia mnohé ponosy zo slovenskej strany („slovenčinu mou všude smazal“ – písal kriticky P. J. Šafařík práve o Jungmannovi J. Kollárovi v súvislosti s vydaním svojho prekladu Schillerovej *Marie Stuartky*; pozri POLERECKÝ (Jozef Škultéty): Šafařík a slovenčina. In: *Slovenská reč*, 1932 – 33, roč. 1, č. 5, s. 114, online in: <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1932-33/5/1-5-lq.pdf> (24. 3. 2022). V korešpondencii P. J. Šafaříka a J. Kollára je v explicitnej formulácii zachytený aj negatívny český postoj k slovakizmom v českých textoch. V súvislosti s vydaním Kollárovej *Čítanky* (1825), v liste zo 6. 8. 1826, Šafařík Kollárovi o. i. referoval o postojoch českých vzdelancov, ktoré mu poslali „v těchto asi slovích“: *Ty slovakismy v Čítance etc. etc. sú nám nesnesiteľné, mnohem nesnesiteľnější nežli naše germanismy*. Cit. podľa VRŤÁTKO, Antonín Jaroslav (ed.): *Dopisy Pavla Jos. Šafaříka Janu Kollárovi*. In: *Časopis českého museum*, 1874, roč. 48, s. 82. Takéto odmietavé hodnotenie sa však v danom prípade nemuselo týkať len lexikálnych slovakizmov, ktoré sa v učebnici, často v počestenej podobe, vyskytujú (napr. *přihlavec, atrament, polovačka, chotár*) – práve v *Čítanke* J. Kollár uverejnil aj aplikoval stať *O pravopisebnosti česko-slovenské s pravidly zodpovedajícími jeho představám slovakizácie češtiny (českoslovenčiny ako spoločného jazyka)*.

(1808). Jej autorom je Š. Leška, aktívny spolupracovník pri príprave obidvoch českých slovníkov.²⁹ Z ostatných textov by bolo škoda nespomenúť najstaršie dielo slovenskej proveniencie excerptované pre slovník – levočské vydanie *Orbis sensualium pictus* z r. 1685, prvé vydanie Komenského učebnice s prekladom textov do češtiny.³⁰

Spracovanie slovenských lexém v Jungmannovom slovníku dokladaných z rozličných zdrojov (Bajza, Bernolák, Hollý, Kollár, Palkovič, Ribay, Tablic, Písňe slovenské a i.) možno ukázať napr. na heslách

DĚDINČAN, a, m., slc. *wesnjk*, Dorfbewohner. Dědinčani, pl. nom. *Baiz*. 123.

Dědinčané. Us. — Dědinčanka, y, f., *wesničanka*, Dorfbewohnerinn. Brn.

KÁWA, dem. Káwka, y, f., der Kaffee, slc. et pol. [*Některj kafe, ginj kafé pjšj, ale káwa slowenštęgi znj. Tab. poes. III. 70.*]

KAWÁRNA, y, f., *kafjrna*, Kaffeehaus. Slc. W kawárnách a krčmách dni swé swětj. *Tabl. poes. 2, 13.*

KOSENEK, (Kosienek), nku, Kosienok (*Rybay*), m., slc. *otawa*, Nachheu, Grummet. *Plk.*

PAŠA, y, f., slc. et mor., pastwa, die Weide (item pol. et croat.) Na pašu. *Baiz.*

119. Po pašách. *Holý bás.* 15. Máslo mágowé gest neylepšj, nebo paša pro krawy tehdaž gest neyosožněgšj. Koll. čjt. 151. Dáti komu dostatečnau pašu, t. *pokrm.* Ib. 144.

POLOWAČKA, y, f., slc. *polowka*, low, Jagd. Zemanům dowolená gest polowačka neb low i w cizjch chotárech. *Koll. Čjt.* 140.

SOBÁŠITI, jm, il, en, enj, čn. *ndk.*, osobášiti, *dk.*, slc. *oddati*, antrauen, kopuliren. *Plk.* Sobášenj, die Trauung. Brn. Kde ge můg přemilý, se mnau sobášenyj.

Pjs. sl. I. 138. — sobášiti se *oddánu býti*, angetraut werden. Brn.

SRDITÝ, adj., -tě, adv., slc. *hněwiwý*, *zornig*. *Plk.* *Kancow srditých, acres apros.* *Holý* 33.

29 K dielu Š. Lešku v dobovom kontexte bližšie WEINGART, Miloš: Příspěvky k studiu slovenštiny. In: *Sborník Filosofické fakulty*, roč. 1, č. 17. Bratislava 1923; GAJDOŠOVÁ, Katarína: Slovensko-česká a česko-slovenská dvojazyčná lexikografia. Vývinový prehľad od 19. storočia po súčasnosť. Časť I. In: *Slovenská reč*, 2014, roč. 79, č. 5–6, s. 274–303, online in: <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/2014/5-6/sr14%205-6%20web.pdf> (18. 3. 2022); NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Porovnávací obraz lexikálnej zásoby slovenčiny a češtiny v doterajšom lingvistickom spracovaní*, s. 276–306.

30 Za autora prekladu do (v mnohom slovakizovanej) češtiny sa považuje Daniel Sinapius Horčička. V Jungmannovom slovníku sú ako slovakizmy s uvedením českých ekvivalentov z *Orbis pictus* spracované napr. slová *hlawnička* (poduška neb polštář pod hlavu), *hrádka* (záhon), *kosec* (sečec, sekáč), *paplón* (přikrywadlo, deka), *přjhlawek* (nárt), *učeň* (učedlnjk) a i. Bližšie NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Porovnávací obraz lexikálnej zásoby slovenčiny a češtiny v doterajšom lingvistickom spracovaní*, s. 278–279.

Zo slov spracovaných v Jungmannovom slovníku so skratkou *slc.* dá sa tu uviesť len stručný výber. Vyššie uvedené príklady ukazujú slovakizmy spracované ako samostatné heslové slová. Takto v slovníku nájdeme napr. slová *běsnost*, *bobule*, *bočan*, *boskám* i *bozkám*, *břechám*, *budova*, *buřeň*, *buřina*, *cirok*, *clivý*, *cněti*, *čarbám*, *čudný*, *čujný*, *dežma*, *divina*, *dojka*, *dohán*, *dohvězdný*, *dřevorubač*, *dřík*, *dříčný*, *haluz*, *hola*, *hrád*, *hulava*, *chlopně*, *choroba*, *chotár*, *jeseň*, *kolísám*, *lišaj*, *najmě*, *nepřestajně*, *osloviti*, *osoh*, *paplón*, *papuč* i *papuče*, *pažravý*, *pílení*, *polovačka*, *pokrevný*, *pravotiti*, *přezvisko*, *přepáčiti*, *rátám*, *roniti*, *ropucha*, *rováš*, *rúčí*, *sobáš*, *sobášiti*, *střetnout*, *širák*, *třímám*, *učlověčiti se*, *urobiti*, *usilovný*, *užera*, *válov*, *viděk*, *zápřah*, *zhnusiti*, *značiti*, *znak*, *znojiti se*, *zornička*, *živořiti* a i. Ako u Dobrovského, tak aj u Jungmanna vyskytujú sa heslá s upozornením na prítomnosť niektorých slov alebo významov aj v staršej češtine a/alebo v moravských nárečiach, prípadne aj v ďalších slovanských jazykoch: **dědina**, *ol. et mor. slc.*; **bitka**, *slc. et mor.*; **duněti**, *mor. et slc.*; **dvojaký**, *mor. et slc.*; **chodnj**, *mor. et slc.*; **chudý**, *mor. slc. et ol.*; **kura**, *ol. et slc. mor. siles.*; **palice**, *ol. et mor. slc.*; **pílití**, *slc. et ol. bh.*; **struk**, *ol. et mor. slc.*; **šřava**, *mor., slc.*; **špatiti**, *slc. mor.*; **tovar**, *mor. et slc.*; **znak**, *slc., mor.*; **žatwa**, *slc. et mor.* Niektoré sémantické slovakizmy sú spracované ako významy polysémických slov (*babka*, *badati*, *báně*, *batoň*, *běs*, *bludař*, *brav*, *cifra*, *cifruji*, *dědina*, *dvojiti*, *hlavnice*, *hluza*, *chudý*, *chytrý*, *lichva*, *náhliti*, *strast*, *špatný*, *vřece*, *vybaviti*, *vyrobiť*, *zadrhnauti*, *zchudnu* a i.). Napr. v hesle *cifra* je ako jeden z viacerých spracovaných aj význam „ozdoba“ označený skratkou *slc.* (spolu s odkazom na chorvátčinu – *slc. et croat.*): *CIFRA*, *dem.* Ciferka, Cifřička, y, f., (*ital.* cifra, *lat. med.* ciffara, *ex arab.* cf. *heb. saphar* = numeravit) *početnj známka*, die Zahlfigur, Ziffer. (...) — § *CIFRA*, *slc. et croat.* = *ozdoba*, *Schmuck*, *Zierden*, *ornatus*. *Plk.* Cifra nic neplatí, ale krása. *Brn.*

Okrem pozície heslového slova možno slovenské výrazy v Jungmannovom slovníku nájsť aj v rozličných iných pozíciách. Niektoré sú uvedené ako diferenčné ekvivalenty pri českých heslových slovách, napr. *česno*, *slc.* **letáč** / *dek*, *deka*, *slc.* **paplón** / *domáci* (*slc.* **domášní**) / *dráteník* (*slc.* **drotar**) / *hejno* (*slc.* **krděl**) / *pantofel*, *slc.* **papuč** / *varhany* *slc.* **organ** / *wztekly pes* (**běsný**, *slc.*). V mnohých heslách sú v počestenej podobe zachytené aj frazémy označené ako *Prov. slc.* (napr. *Dobře gest při kopě klásky zbírat.* / *Hlad se šibenice nebojí.* / *Těžko z kamene olej vytlačití.* / *Přišel (přijde) na psa mráz.* / *Co chytrý nedohoní, to lenivý doleží.*).

S hojnosťou (komplexne vnímaných) slovakizmov spracovaných v slovníkoch češtiny prvej polovice 19. storočia výrazne kontrastuje obraz ich rozsahu v neskoršej bohemistickej literatúre, kde sa ako slovakizmy z obrodenského ob-

dobia spravidla uvádza len stručný súpis slov, napr. *zástava* (prapor), *znak*, *značiti*, *obzírati*, *osloviti*, *roniti* (*se*), *sklepení*, *značiti*, *stužka*, *tovar*, *jihnouti*, *třímati*, *úžera* (lichva), *žičiti*³¹ (porov. aj vyššie uvedené príklady z *Encyklopedického slovníka češtiny*). Kodifikáciou štúrovskej slovenčiny sa kontaktovej situácia od 40. rokov 19. storočia výrazne zmenila. Z diel slovenských autorov písaných v češtine so slovakizmami mnohé (osobitne Kollárove) ostávali v kultúrnom obehu, no nové až na výnimky nepribúdali. Pokiaľ ide o staršie i nové slovakizmy, v druhej polovici 19. storočia sa vývin uberal iným smerom. Z dovedty lexicograficky zachytených slovakizmov niektoré posilnené a aj ďalšie, nové, prenikali do českých textov na základe nových a iných česko-slovenských kontaktov v dielach B. Němcovej, A. Jiráska, A. Heyduka či R. Pokorného ako príznakové pomenovania slovenských reálií, knižné výrazy, poetizmy, iné ako publicizmy, v menšej miere ako súčasť českej terminológie. Časť slov sa stala integrovanou nepríznakovou súčasťou českej slovnej zásoby. Niektoré zo slov spracovaných v slovníkoch 19. storočia s označením slc. nadobudli v češtine väčšie rozšírenie v 20. storočí – patria k nim už spomínané *zimomriavky*, aj *rozlučka* s adjektívnym derivátom *rozlučkový* či sloveso *střetnout se* v slovenskom význame („poptkat se“). Iné, zachytené u Jungmanna bez takéhoto označenia, sa v češtine upevnili na základe kontaktov so slovenskými textami a v bohemistickej literatúre sa dnes medzi slovakizmami uvádzajú (*svojský*, *výdobytek*).³²

Na ďalšom prenikaní slovakizmov do češtiny sa na prelome storočí a neskôr podieľali najmä staršie vydania aj reedície diel významných českých autorov využívajúcich výrazy slovenského pôvodu na literárne ciele (osobitne B. Němcovej a A. Jiráska) a pokračujúce česko-slovenské spoločenské, jazykové a literárne vzťahy, ktoré vznikom Československej republiky v r. 1918 nadobudli novú podobu. Na rozdiel od situácie v slovenskom prostredí, kde bolo zintenzívnenie jazykového kontaktu sprevádzané masívnym prienikom bohemizmov, do češtiny nové slovakizmy v takej miere neprenikali. České slovníkové diela 20. storočia sa k slovakizmom v češtine stavajú rozličným spôsobom a zachytávajú staršie aj nové slovakizmy v rozličnom rozsahu. Možno nám z tohto hľa-

31 HAVRÁNEK, Bohuslav: *Vývoj českého spisovného jazyka*. Praha 1979, s. 96.

32 Pozri príspevok o slove *výdobytek* ozrejmujúci históriu jeho fungovania v češtine: SVĚRÁK, František: K pôvodu slova *výdobytek*. In: *Naše řeč*, 1972, roč. 55, č. 5, s. 276–277, online in: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5648> (20. 3. 2022). Prídavné meno *svojský* so súvzťažnou čelaďou (*svojskost*, *svojsství*, *svojsstvo*) spomína A. Jedlička medzi kontaktovejmi javmi ako aktualizovaný prvok v jazyku esejistiky a literárnej kritiky (napr. u F. X. Šaldy či A. Pražáka). In: JEDLIČKA, Alois: *Spisovný jazyk v současné komunikaci*, s. 89.

diska porovnať tri slovníkové diela, ktoré vyšli v období do rozdelenia spoločného štátu, jednozväzkový *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1978)³³ a viaczväzkové lexikografické diela *Průruční slovník jazyka českého*, ktorý vychádzal v rokoch 1935–1957, a *Slovník spisovného jazyka českého* z rokov 1960–1971. Najmenej slov s označením slovenskej súvislosti je v *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (11), v prostriedku je *Průruční slovník jazyka českého* (105) a najviac výrazov, diferencovane označených z hľadiska miery integrácie, nájdeme v *Slovníku spisovného jazyka českého* (okolo 400).³⁴

V *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* je so skratkou sl zachytených jedenásť slov: *bača, batoh, čutora, mincíř, palačinka, potkan, tovar, vatra, výdobytek, zástava, zbojník*, pričom pri väčšine z nich slovenčina vystupuje ako sprostredkujúci jazyk slov pôvodom z iných jazykov (najmä maďarčiny), výlučné sl majú pri sebe slová *batoh, vatra, výdobytek, zbojník*.

V *Průručnom slovníku jazyka českého* je so skratkou slc. spracovaných okolo sto slov, napr. *burčák, krosno, oblok, pravotár, sesobášiti, šátor, táрати, řarcha, trstěnice, trstina, turák, turice, turňa, úžera, úžerník, vatra, vicišpán, viděk, vidno, vraj, vystrabiti se, vytroviti se, zadrápati se, zadúchati, zapáčiti se, zkáňtriti, znivočiti*, 20 je ako „výrazy málo užívané“ označených hviezdíčkou (napr. *rodoláška, rozhútati, štácie, táranina, teraz, trstí, trubiroh, varovník, vatrál, výdobytek*).

Slovník spisovného jazyka českého pri slovách slovenského pôvodu využíva dvojaký spôsob označenia: skratku ze sloven. zodpovedajúcu označeniu prevzatých výrazov (83 slov) a skratku sloven. na označenie tzv. citátových slov využitých v českých textoch, pričom dokladový materiál odkazuje najmä k slovakizmom v textoch B. Němcovej, A. Heyduka, A. Jiráska a i. (302 slov).³⁵ V úvode slovníka sa pritom explicitne uvádza, že poznámkou o pôvode nie sú opatrené slová, ktoré sú súčasťou češtiny oddávna, ani úplne zdomácnené slová prevzaté v dobe obrodovania z iných slovanských jazykov. So skratkou ze sloven. sú spracované slová ako *bača, batoh, hole, huně, húlava, kozub, ľudák, namyšlený, roduvěrný, rozlučka, šefraník, úsluní, ústret (v ústrety), tuřice, výdobytek*, pri časti z nich je zachytená sprostredkujúca úloha slovenčiny (napr. *banovat, beřár, řirok, řiř-*

33 Vychádza neskôr postupne v ďalších vydaniach – ich porovnanie z hľadiska spracovania slovakizmov vychádza za rámec tohto textu.

34 Za poskytnutie údajov z digitalizovaných verzií slovníkov využitých v štúdiu vďačím Jane Klímovej z ÚJČ AV ČR. Špecifický pohľad na spracovanie hesiel v uvedených výkladových slovníkoch češtiny poskytuje webová stránka *DebDict*, online in: <https://deb.fi.muni.cz:8005/debdict/> (21. 3. 2022). Tým, že sa tu pri využití vyhľadávača ukazuje pospolu spôsob zachytenia konkrétneho slova vo viacerých uvedených slovníkoch, ponúkajú stránky názornú príležitosť porovnávať zhody a rozdiely v spracovaní.

35 Takéto ich slovníkové spracovanie možno vnímať aj ako pomoc pre čitateľov daných literárnych diel.

ma, čutora, dereš, gombík, chotár, chýr, išpán, járek, kočiš, mur/múr, murovat, tátoš, těrcha), niektoré prevzatia sú ako zriedkavé slová označené hviezdikou (*guba, honělník, naostatek, nocka, obrv, obrva, pikulík, prespanka, skrsnouti, sřín, škratek, škratek, šřavice, trstěnice, trstina, vatřiti, zabohovat*). K slovám, ktoré slovník zachytáva so skratkou sloven. ako citátové, patria nezdômacnené slová (alebo len niektoré ich významy) ako *baník, banický, bosorka, bozkat/boskat, bravčovina, čučorietka, čušať, dohan/dohán, električka, gazda, havránka, hej, hlavnice, iba, jastriti, koupele, lopta, mačka, medokyš, olovrant, otecko, ozrutný, parenica, polovačka, rab, samopaš, sklep, slúžný, strunga, šarapatit, táranina, testina, topánky, tuřmák, vatra, vicišpán, vládati, zabávati se, zastati, žúžol*, z nich s hviezdikou ako zriedkavé napr. *cintorín, čipka, čujný, horár, kapce, kosba, kosec, oblok, pažravý, řarcha, tēhla, teraz, úzadí, úžera, vatřál, viděk, vraj, vycivený, zapáčiti se, zberba, zdravkat, živáň*. Zvláštnu skupinu predstavujú slová, pri ktorých sa kombináciou skratiek sloven a nář. naznačuje ich príslušnosť súčasne k slovenčine a k nářečiam (bez bližšej špecifikácie), např. *leja, krdel/krděl/krděl, lúbit, oplan, osoh, osúch, parobek, pasovat se, paše, pazucha, počerný, polana, ponad, ponáhlát (se), požičat, prť, pýtat, rátat, rúčí, sobáš, somár, šarkan, vela, vrece, zalúbit se, zaoblačit se, zarobit, zpomedzi, zponad, zpopod, žnice*.

Pri vzájomnom porovnaní spracovania vo viacväzbových slovníkoch sa ukazuje, že na rozdiel od Slovníka spisovného jazyka českého starší *Přiručný slovník jazyka českého*, ktorý začal vychádzať ešte v medzivojnovom období, pri mnohých slovách uvádza len ich nářečový status (*bosorka, čiřma, gazda, gombík, hole, húlava, chýr, járek, mačka, osoh, požičat, rozlučka, sobáš, somár, těrcha* aj.), napr.:

psjc Přiruční slovník jazyka českého

osoh dial. zisk, užitek. Jim je vše dobré, jen když dost malý osoh z toho vyplývá. Něm. Pantáta měl z nich [pracovních lidí] osoh, jakoby z loterie vyhrával. Herb.

ssjc Slovník spisovného jazyka českého

osoh nář. a sloven. (z tur.) zisk, užitek: jim je vše dobré, jen když dost malý o. z toho vyplývá (Něm.); měl z nich o. (Herb.)

ssc Slovník spisovné čeřtiny 0

psjc Přiruční slovník jazyka českého

požičati dial. půjčiti. Namazal [boháč] měřici na dně smolou, pak ji teprv bratrovi požičal. Něm. Donesl jsem vám požičany provaz. Preis.

ssjc Slovník spisovného jazyka českého

požičat sloven. a nář. (co) půjčit: bratrovi ji (měřici) požičal (Něm.)

ssc Slovník spisovné čeřtiny 0

Stručný pohľad do českých slovníkov na spracovanie slovakizmov s explicitným (takým či onakým) vyznačením slovenského pôvodu dokladá, že pri slovakizmoch v češtine ide spätne, no aj vo vzťahu k súčasnosti o zaujímavejšiu problematiku, než by sa na prvý pohľad prípadne zdalo.³⁶ Explicitným označením jednotlivé slovníky vymedzujú skupiny slov, viac či menej adaptovaných a integrovaných do češtiny či zachytených a vysvetlených ako citátové slová aj so zreteľom na čitateľov diel z českého literárneho kánonu. Nemenej zaujímavé je však aj spracovanie slov, pri ktorých (ako celku alebo pri niektorom z významov) sa v odbornej literatúre slovenský pôvod uvádza či zvažuje, no v slovníkoch sú zachytené bez naznačenia vzťahu k slovenčine, napr. *dřík, hostinec, jeseň, jařmo, lišaj, namyšlený, najmě, nárokovat (si), oproti, oslovit, oznam, papuče, platba, pleso, pohár, potkan, pospas, pospasy, strádat, střetnout, stužka, třímat, údajný, venkoncem, vřava, zaostat, zapřičinit, završit, zboj, zbojník, značit, znak, znoj, žatva, železničář, živořit, žinčice*, väčšinou s kvalifikátormi, charakterizujúcimi ich ako slová zriedkavé, zastarané, knižné, odborné, expresívne, ale aj nespisovné (nárečové, slangové alebo obecné). Celkovo možno povedať, že „jazykový materiál“, ktorý slovníky češtiny širokého časového obdobia poskytujú, jeho spracovanie i koncepcie prístupov v pozadí ponúkajú dostatok impulzov na ďalšie analýzy, ktorých východiská aj závery predpokladajú širšie mimojazykové kultúrno-historické, či kultúrno-politické ukotvenie.

Slovakizmy v novšom mimolexikografickom obraze a jazykovej praxi

Zachytením v slovníkoch sa prirodzene pozornosť venovaná slovakizmom v češtine nevyčerpávala a nevyčerpáva. Odborný záujem o slovakizmy so zreteľom na funkčné zaťaženie a postavenie prevzatí z dávnejšieho času, o nové prevzatia ako prejav jazykových kontaktov v zmenenej jazykovej situácii spolu

36 Pozornosť možno rozšíriť ešte aj na ďalšie slovníkové diela, osobitne etymologické slovníky. Napr. Český *etymologický slovník* Jana Rejzka (2001) uvádza ako prevzatia zo slovenčiny slová *bářský, baník, batoň, batožina, bobule, bobulka, bobulovitý, chlopeň, chlopňovitý, jeseň* (aj s možným poľským pôvodom), *kokot, lišaj, mačky* (horolezecké), *pleso, rab, ústrety, vatra, zbojník, živořit, žatva*, ako prevzatia cez slovenčinu *bagán, baganče, čutora, mincíř, opánek, palačinka, pohár, pohárek, pohárový, potkan, šuhaj, tovar*. *Nový akademický slovník cizích slov* (2006) uvádza so skratkou sloven. slová *halušky* (v kombinácii so skratkou pol., poľština), *hole / hola, húlava, košár, ludák, mačka, máčka, parenica, polotovar, slúžný, sobáš, súdek, svojský, svojskost, típlice, vokáň, žinčice*, a tiež aj slová, kde je slovenčina uvedená ako sprostredkujúci jazyk *bača, batoň, beřár, čirok, čiřma, dereš, gatě, řidč. katě, gazda, gombík, hajduch¹, hajduch², chotár, chýr, járek řidč. jár, jar, juhás, leányka, nadřpán, pohár, somár, striga, šarkan, škulět, šoltýs, terkelice, tovar, vajda, viciřpán, zástava*.

s výskumom postojov používateľov k slovakizmom v češtine vzrástol po rozdelení spoločného štátu v roku 1993.³⁷

Vo viacerých prácach sa tak pozornosť venovala starším i novším, viac či menej frekventovaným a do češtiny integrovaným slovakizmom ako sú *bitkař*, *dovolenka*, *dovolenkový*, *chalan*, *horko-těžko*, *hrozno*, *kávička*, *klamat*, *krimoška*, *kukláč*, *lyžovačka*, *namyšlený*, *natěšený*, *neurekom*, *oznam*, *papaláš*, *páčit se/ne-páčit se*, *pikoška*, *podujetí*, *polovačka*, *překabátit (se)*, *překabátěný*, *příhovor*, *příhovořit se*, *přívarek*, *rozlučka*, *rozlučkový*, *středobod*, *zpravodajce*, *psychiatricka*, *trma-vrma*, *upokojit se*, *vlámat se*, *výdobytek*, *zaobcházet*, *stíhat*, *strážit*, *súrný*, *venkoncem*, *vidno*, *vybavit* vo význame „zařídít“, *výzor*, *zaužívaný*, *zvrtné* podoby nezvratných českých sloviac *poděkovat se*, *skončit se*, *začat se* či frazémy *medové týdny*, *ostrůvky pozitivní deviace*, *přišlo/došlo na lámání chleba*, *dát/dostat po papuli* a i.

Väčšina novších slovakizmov nie je v kodifikačných príručkách zachytená, no vysoké komunikačné zaťaženie niektorých z nich vedie k tomu, že sú postupne spracúvané. Napr. súbor textov Zdeňky Sochovej a Běly Poštolkovéj publikovaný v r. 1993–1995 v časopise *Naše řeč* a aj knižne v súvzťažnej (nie celkom zhodnej) slovníkovej publikácii *Co v slovníkách nenajdete* (1994) zachytáva s explicitným označením viaceré slovakizmy ako *nahánět* vo význame „honit“, *stíhat*, *papaláš*, *překabátěný*, *rozlučkový*, *spolunažívání*, *strážit*, *střetnout se* vo význame „potkat se“ či *středobod*, pri niektorých z nich sa uvádza odmietavý kvalifikátor nevhod. Viaceré slovakizmy bez označenia pôvodu možno nájsť i v *Slovníku současné češtiny* vydavateľstva Lingea, dostupnom online, – bez kvalifikátora, teda ako neutrálne je spracované napr. slovo *rozlučka* s adjektívom *rozlučkový*, pri substantíve *dovolenka* sa okrem bežného českého

37 Pozri napr. JELÍNEK, Milan: Nové slovakismy ve spisovné češtině. In: *Českoslovenství – součást evropanství. O vzájemnosti a svébytnosti střední Evropy*. Ed. Kučerová, Stanislava. Brno 1996, s. 299–306; MUSILOVÁ, Květoslava: Slovakismy v současné češtině. In: *Euroletteraria & Eurolingua 2005. Majority a minority v literatuře a v jazyce*. Ed. Uličný, Oldřich. Liberec 2005, s. 261–266, online in: https://kcl.fp.tul.cz/images/dokumenty/sborniky/209_Eurolingua_2005.pdf (26. 3. 2022); MUSILOVÁ, Květoslava: Funkčnost slovakismů v současné češtině. In: *Člověk – jazyk – text*. Ed. Jaklová, Alena. České Budějovice 2008, s. 313–318; MUSILOVÁ, Květoslava: Slovakismy v současné češtině (sociolingvistický průzkum mezi vysokoškoly). In: *Vídy jazyka a jazykovedy*. Ed. M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová. Prešov 2011, s. 389–396, online in: <https://www.pulib.sk/web/pdf/web/viewer.html?file=/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak2/subor/9788055503417.pdf> (26. 3. 2022); MUSILOVÁ, Květoslava – SOKOLOVÁ, Miloslava: Funkčnost československých kontaktních variant v současnosti. In: *Studia Moravica 1*. Eds. Fiala, Jiří – Machala, Lubomír. Olomouc 2004, s. 133–146; NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Slovenčina a čeština v kontakte*, s. 177–188, 219–232; PANČÍKOVÁ, Marta: Niekoľko poznámok k súčasnej slovenskej a českej lexike. In: *Slovensko-české vzťahy a súvislosti*. Ed. Hvišč, Jozef. Bratislava 2000, s. 222–227.

významu „tiskopis s potvrzením souhlasu k dovolené“ novo uvádza i ďalší význam – sémantický slovakizmus „dočasné uvoľnení z práce“ s príkladmi spojení *placená / neplacená / řádná / mimořádná dovolenka*, ako slangové sa zachytáva slovo *bitkař*, v dokladoch pri substantíve *vina* sa uvádza aj konštrukcia *být na vině* a i.³⁸

Výskyt starších aj nových slovakizmov v jazykovej praxi aktivuje hlbší výskumný pohľad na ich využitie. K. Musilová a M. Sokolová³⁹ sa zamerali na komunikačnú funkčnosť niektorých slovakizmov v češtine – v anketovom prieskume získali od vzorky respondentov odpovede na otázky, do akej miery sú pre nich slovakizmy ako *namyšlený, krimoška, lyžovačka, horko-těžko, pikoška, rozlučka, strážit, nad ránem, psychiatrička, dovolenkový, kávička, natěšený, oznamy, kukláč, bitkař, vlámat se, na čele, hrozno, na vině, páčit se* popri domácich nekontaktočných prostriedkoch komunikačne uplatniteľné, aj či dané výrazové prostriedky vôbec považujú za slovakizmy. Za slovakizmy respondenti nepovažovali predovšetkým slová a predložkové väzby *natěšený, namyšlený, horko-těžko, bitkař, kávička, na čele, na vině* a *nad ránem*. Pri porovnávaní výskytu kontaktočných výrazov v obdobiach idúcich po sebe sa ukazuje, ako frekvencia niektorých stúpa.

Možno upozorniť na zaujímavý fakt, že k súčasným slovakizmom patrí celý vejár kontaktočných predložkových väzieb a výrazov konkurujúcich domácim výrazovým prostriedkom, popri konštrukciách *být na vině* a *nad ránem*, ktoré sa už „oficiálne“ hodnotia ako zdomácnené,⁴⁰ ide aj o ďalšie výrazy ako *na úvod, vzhledem na něco, stát na čele, vzít do úvahy, až tak, až takový, až tolik*⁴¹ či spojkový výraz *bez toho, aby*.⁴²

Špecifickú oblasť predstavujú slovtvorné slovakizmy, kam patrí napr. už spomínané slovo *psychiatrička* so slovtvornou príponou *-ička*, ktorá češtine nie je vlastná (systémová česká podoba je *psychiatryně*), objavili sa aj podoby *pediatřička* či *foniatrička*. Vzájomný kontakt posilnený prítomnosťou mnohých Slovákov v českom prostredí aj nové komunikačné príležitosti, ktoré ponúka československá internetová komunikácia, predstavujú vhodné podmienky na udržiavanie starších a prenikanie nových slovakizmov. Novšie sa v komunikácii na

38 Pozri <https://www.nechybuje.cz/slovník-soucasne-cestiny/dovolenka?> (19. 3. 2022).

39 MUSILOVÁ, Květoslava – SOKOLOVÁ, Miloslava: *Funkčnost československých kontaktočných variant v současnosti*, s. 133–146.

40 ČERNÁ, Anna: Slovenština v pražské jazykové poradně. In: *Jazyková kultura na začátku třetího tisícročí*. Ed. Považaj, Matej. Bratislava 2009, s. 193–198, online in: https://www.juls.savba.sk/attachments/pub_jazykova_kultura/jazykova_kultura.pdf (18. 3. 2022).

41 ADAM, Robert: Obhajoba měrových výrazů typu až tak. In: *Naše řeč*, 2005, roč. 88, č. 4, s. 221–223, online in: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7848> (21. 3. 2022).

42 UHLÍŘOVÁ, Ludmila – SVOZILOVÁ, Naďa: Bez toho, aby/že versus aniž. In: *Naše řeč*, 1993, roč. 76, č. 1, 51–53, online in: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7115> (21. 3. 2022).

internetu možno stretnúť napr. s pomenovaniami *tchánovci* i *tchyňovci*, ktoré napriek českému základu môžeme hodnotiť ako slovotvorné slovakizmy utvorené na pozadí slovenských kolektív typu *svokrovci*, *švagrovci*, *svatovci*. Hoci čeština slovotvornú príponu *-ovci* pozná, pri rodinných pomenovaniach tohto typu sa neuplatňovala.⁴³ Možno upozorniť aj na zaujímavosť, že oproti slovenskému *svokrovci* sa v češtine vynorili dve pomenovania, *tchánovci* i *tchyňovci*, odrážajúce rozdiely v kmeňoch českých pomenovaní *tchán* a *tchyně*.⁴⁴ Z mamičkovskej internetovej komunity sú doložené slovakizmy *kočíkovať*, *kočíkování* (a analogicky pri využití českého základu aj *kočárkování*), *čtyřnožkovat*, *čtyřnožkování*. K novším slovakizmom, predovšetkým v textoch tematicky spätých so slovenským prostredím a slovenčinou v pozadí, patrí pomenovanie *člnkovať se/člunkovať se*, *člnkování/člunkování*. Z inej komunikačnej sféry možno uviesť, že pri koexistencii slovenských a českých študentov na internátoch prenikol do českej komunikácie slangový slovakizmus označujúci študentskú zábavu *chodbovica/chodbovice*, s rozšírením slovotvorného modelu aj na pomenovania s českým slovotvorným základom: *pokojobovica/pokojobovice*, *patrovnice*, *kolejovice*.

43 Prípona *-ovci* sa v češtine uplatňuje pri tvorbe slov iného typu, napr. pri pomenovaniach osôb spätých spoločnými záujmami, členov kultúrnych a politických hnutí (ako *jungmannovci*, *máchovci*, *májovci*), aké jespávajú aj v slovenčine (*bernálákovci*, *štúrovci* a i.). Popri slovách typu *svokrovci* v slovenčine na rozdiel od češtiny prípona *-ovci* vystupuje aj pri tvorbe rodinných pomenovaní na základe vlastných mien ako *Majerovci*, *Štúrovci*, *Novákovci* (v češtine *Novákovi*).

44 Na internete sa možno stretnúť aj s tematizáciou (ne)existencie českého ekvivalentu slovenského slova:

Jak byste jednoslovně přeložili do češtiny slovo svokrovci?

marci1

Jednoslovné pojmenování v češtině není. Je to tchyně, tchán, tedy rodiče manžela. :-)

Doplňuji: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/...>

anonym

'Tcháni', 'tchánovci', 'tchánové' ... :-)

Některé jednoslovné výrazy - protože se nepoužívají, zní neobratně.

Akzeret

Souhlasím s marci1, ale dost často vídám slovo „tchánovci“ ;)

<http://www.odpovedi.cz/otazky/jak-byste-jednoslovnne-prelozili-do-cestiny-slovo-svokrovci>

Porov. ďalšie doklady slov *tchánovci*, *tchyňovci/tchyňovci* z internetovej komunikácie: *Chtěla bych se zeptat, jaké máte vztahy po rozchodu nebo rozvodu s bývalými tchánovci?* (www.vase-deti.cz/diskuzni-forum/?wpforumaction=viewtopic...) / *Dnes byly na návštěvě tchánovci...*

(https://www.modrastrecha.cz/blog/peggy_5/album/v.../12192976/) / *Tchánovci dělají rozdíl mezi vnučaty...* (www.family.cz/nazor17308783.htm) / *V půlce dovolené nás přijeli navštívit prarodiče (pro mě tchánovci)*. (www.veruharnol.cz/itlie-moe-2014/) // ...na tu firemni akci by nam ho pujcili tchynovci...

(www.babyonline.cz) / *Nasi i tchynovci k nam chodi na obed 1.1. uz nekolik let.* (www.stastnezeny.cz) / *Tchynovci ziji v Brne, my v Praze a malou vidaji co 3 mesice.* (<http://www.modrykonik.cz>).

Pri stopovaní slovakizmov v češtine je prirodzene zaujímavé sledovať reálny textový život, ktorý odráža cesty ich adaptácie a integrácie, procesy hláskoslovných, morfológických, slovotvorných i sémantických adaptačných procesov a ich výsledky.⁴⁵ V porovnaní slovenských slov a mnohých s nimi usúvzťažných slovakizmov v češtine je najnápadnejšia formálna adaptácia, pri ktorej kontaktné výrazy nadobúdajú podobu lepšie zodpovedajúcu češtine, ktorej výsledky môžeme pozorovať pri mnohých slovakizmoch v českých slovníkoch a ktorá prebieha aj v súčasnosti (*banský* – *báňský*, *bitkár* – *bitkař*, *driek* – *dřík*, *natešený* – *natěšený*, *neprestajný* – *něprestajný*, *hola* – *hole*, *výdobytok* – *výdobytek*, *stredobod* – *středobod*, či teraz spomenuté *člnkovanie* – *člunkování*, *chodbovica* – *chodbovice*). Špecifické prípady predstavujú dávne prevzatia *ústreta* (v *ústrety*) a *lišaj*, kde po prechodnom kolísaní prevládli neadaptované podoby. V češtine sa tak dnes rozlišuje *lišej* vo význame „kožná choroba“ a *lišaj* vo význame „motýl“⁴⁶ na rozdiel od slovenčiny, kde je pre obidva významy slovo *lišaj*, resp. dve slová *lišaj*¹ a *lišaj*² – predstavujúce lexikálne homonymá. Pozoruhodne prebehla adaptácia frazeologického príslovkového výrazu *horko těžko*, kde českú podobu nadobudla len druhá časť (*těžko*), no prvá (*horko*) nebola do zodpovedajúcej českej podoby (*hořko*) transponovaná.⁴⁷ Pri mnohých slovakizmoch ukazujú texty rozkolísanosť medzi neadaptovanými a (niekedy aj viacerými) adaptovanými podobami: *premávať* i *přemávať*; *prekabátený* i *překabátěný*; *prívarok* i *přivárek*; *chodbovica* i *chodbovice*). Novšie možno so šírením produktu pozorovať aj šírenie adaptovanej podoby *pařenice* pri slove *parenica*, ktoré slovníky dosiaľ zachytávajú v neadaptovanej podobe.⁴⁸ Slová ako *chodbovice*, *pařenice* na rozdiel od východiskovej podoby možno už zaradiť do zodpovedajúceho českého skloňovacieho typu. Interpretácie zložitejšie prípady

45 V lingvistickej literatúre sa pri adaptačných procesoch na jednotlivých úrovniach rozoznáva širšie spektrum vzájomne spätých trans- procesov, úprav a posunov ako transfonemizácia, transortografizácia, transmorfemizácia, transmorfologizácia, transderivácia a i. Pozri OLOŠ-TIAK, Martin: *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*, s. 216n. V česko-slovenských súvislostiach (pri slovakizmoch v češtine rovnako ako pri bohemizmoch v slovenčine) majú špecifickú váhu už naznačené procesy transparadigmatizácie a transpragmatizácie, teda skutočnosť, že v porovnaní s východiskovým jazykom vstupujú prevzatia v preberajúcom jazyku do nových a odlišných vzťahov s inými slovami, a s tým sa spája aj ich viac či menej odlišná štylistická, komunikačno-pragmatická hodnota.

46 HRUŠKOVÁ, Zdenka: *Sirup a lišaj*. In: *Naše řeč*, 1958, roč. 41, č. 1–2, s. 61–63, online in: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4603> (23. 3. 2022).

47 JEDLIČKA, Alois: *Zbrojovka horko těžko vyhrála*. In: *Naše řeč*, 1972, roč. 55, č. 1, s. 51–52, online in: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5607> (23. 3. 2022).

48 Napr. *Slovník spisovného jazyka českého: parenica* (sloven.) potrav. druh slovenského pařeného syra z tučného ovčieho mlieka, online in: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hľadaj=Hledat&heslo=parenica&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no> (26. 3. 2022).

z hľadiska vzťahu transfonemizácie a transortografizácie predstavujú varianty ako *neúrekom* i *něúrekom*; *nepodarok*, *něpodarok*, *něpodarek* i *nepodarek* – ak sa so slovami stretávame na písme, nevieme, v akej zvukovej podobe predpona *ne-* bez grafickej adaptácie na *ne-* vystupuje v jazykovom vedomí používateľa češtiny, možno aj rozdielne u autora textu a jeho prijímateľa.

Veľká časť lexikálnych slovakizmov v súčasnej českej komunikácii funguje napohľad podobne ako v slovenčine, majú však – ako alternatívne výrazové prostriedky – prirodzene odlišnú hodnotu v rámci odlišných lexikálnych vzťahov, do ktorých sa ukladajú. Menej nápadná a viac-menej neuvedomovaná je semantická adaptácia ústiaca v konkrétnych prípadoch do stavu, keď sa (v rozličných odborných prácach identifikovaný) slovakizmus v českých textoch významovo „správa inak“ než v slovenčine. To, že prevzaté slovo funguje v cieľovom jazyku inak ako v zdrojovom, nie je vo všeobecnosti nijako výnimočné, predsa však život niektorých slovakizmov v českom prostredí, napr. *natěšený*, *premávat* či *prekabátěný*, pôsobí (najmä na Slováka) dosť prekvapujúco. Pri slove *natěšený* sa rozdiel ukazuje v tom, že kým v typickom slovenskom použití je niekto natešený z niečoho, čo sa už udialo, v bežnom českom použití je niekto natešený na niečo, čo s radosťou, zvedavo a nedočkavo očakáva. Pri slovese *premávat* nás zase v českých kontextoch v porovnaní so slovenskými prekvapí jeho spájateľnosť (čo všetko *premává*, prípadne *nepremává*) – kým v slovenčine sa sloveso *premávať* spája s rozličnými typmi dopravných prostriedkov, v doložených českých použitíach *premáva* aj všeličo iné, čo je v prevádzke, čo funguje, pracuje, je otvorené, napr. aj hotel, obchod, krčma či internet banking. A *prekabátěný* je v českých kontextoch len zriedka niekto, komu prešli cez rozum, koho figlom, s využitím vtipu podvedli či oklamali, ako to je v slovenčine. Publikácia *Co v slovníčích nenajdete* zachytáva adjektívum *prekabátěný* s uvedením slovenského pôvodu a s významom „takový, který změnil kabát, tj. přesvědčení“. Presnejšie by však zrejme bolo, ako vyplýva z jeho použitia, „ktorý zmenil kabát, nie však presvedčenie“, t. j. ktorý síce navonok „obrát il kabát“, no vnútorne sa nezmenil. Často sa slovom jednoducho pomenúva fakt, že niečo (niekto) „zmenilo značku“, premenovalo sa, vystupuje pod iným označením než doteraz. Daný rozdiel vidno už pri slovesách. Oproti slovenskému *prekabátiť* niekoho, počítajúcemu so syntaktickým objektom, je české sloveso bezobjektové, niekedy aj zvrtné – *někdo se prekabát il/prekabát il*. Zvrtnosť sa na rozdiel od slovenčiny objavila aj v slovtvornom hniezde slovakizmu *dovolenka* pri slovese *dovolentkovat se*.⁴⁹

49 Podrobnejšie aj s dokladmi z českých textov pozri NÁBĚLKOVÁ, Míra: *Slovenčina a čeština v kontakte...* s. 177–188.

Zimomravky vocamcad' až pocamcad'!

Možno sa nám na záver oblúkom vrátiť k slovu *zimomriavky*, od ktorého sme vyšli. Citát, slúžiaci ako podnadpis, pochádza z hodnotenia filmu v internetovej filmovej databáze.⁵⁰ Adaptovanou podobou *zimomravky* bez slovenskej dvojhlásky na jednej strane ukazuje, že aj toto slovo ako mnohé iné slovakizmy v súčasnosti vystupuje v českom kontexte vo variantných podobách, na druhej strane nás vracia k obrazu slova v Jungmannovom slovníku, pričom však je zrejmé, že medzi jungmannovským spracovaním a jeho súčasným výskytom ťažko viesť nejakú priamu spojnicu. Jeho výskyt v českých textoch, rôznorodý v rozličných smeroch, môže slúžiť ako názorný príklad používania aj vnímania slovakizmu, pri ktorom dokonca aj vieme (a môžeme sa v tom oprieť o svedectvo niektorých používateľov jazyka), čo v nedávnych rokoch stimulatívne zapôsobilo na nárast jeho frekvencie – v istej miere ho spopularizovala talentová súťaž *Česko Slovenská SuperStar* (pozri pozn. č. 7) a ďalšie spoločné mediálne projekty. Napokon, pri spoločných talentových česko-slovenských televíznych súťažiach aj iných spoločných projektoch 21. storočia, predstavujúcich programy obľúbené a sledované v rozličných vekových skupinách, bol záujem o opätovné sprítomnenie slovenčiny českým divákom a posilnenie vzájomného jazykového kontaktu aj deklarovaný, resp. tematizovaný.⁵¹

50 Pozri celý pôvodný kontext: „Počátek (2010) Naposledy mě to potkalo u 12 opic - opět jsem vrněl blahem nad tím, jak jsou všechny dějové / časové linie komplikované a ještě komplikovanější, ale přesto logicky nenapadnutelné. A ono přitom jde pořád a jen a pouze o civilní love story odehrávající se na pozadí dokonalého akčního filmu. U mě zatím vrchol Nolanovy tvorby. A Zimmerova hudba? **Zimomravky vocamcad' až pocamcad'!**“ Online in: <https://www.csfd.cz/uzivatel/12505-numi/oblibene/filmy/> (22. 3. 2022).

51 Porov. napr. vyjadrenie *Nova chce SuperStar vrátit do Česka slovenštinu* v titulku článku spomínaného na stránke Wikipédie venovanej *Česko Slovenskej SuperStar* (*Česko Slovenská SuperStar*, online in: https://sk.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cesko_Slovensk%C3%A1_SuperStar (19. 3. 2022)). Spoločné programy predstavujú jednu zo špecifických sfér jazykového kontaktu a priamo súvisia aj s problematikou vzniku či posilnenia existencie slovakizmov v češtine. K téme slovenčiny na televíznych obrazových pozri napr. MICHÁLEK, Jan: *Problematika užívání slovenského jazyka v českých televizích*. Diplomová práce. Olomouc 2016, online in: https://theses.cz/id/21e3cu/Jan_Michlek_Diplomov_prce_final.pdf. (17. 3. 2022). V súvislosti so spoločnými (kultúrnymi, športovými či inými) podujatiami nášho času, ale aj v iných súvislostiach týkajúcich sa „kontinua česko-slovenského priestoru“ možno spomenúť aj zaujímavý sémantický vývin prídavného mena *federálny* – na rozdiel od jeho systémového (a slovníkového) výkladu sa novšie pomerne frekventovane objavuje vo význame „spoločný česko-slovenský“. V spojitosti s takýmto „federálnymi súťažami“ sa objavili aj isté pomenúvacie anomálie, za aké možno považovať názvy súťaží *Česko Slovenská SuperStar* aj *Česko Slovensko má talent* (a v r. 2014 názov súťaže *Česko Slovenský X Factor*), písané bez spojovníka

Podstatné meno *zimomriavky* nie je v českom prostredí prirodzene všetkým známe a v komunikácii vznikajú situácie, keď sa Česi pri stretnutí s ním usilujú dopátrať jeho významu (slovenskí aj českí komunikační partneri im v tom pomáhajú) – patrí však pritom k tým slovenským slovám, ktoré nie sú v českom kontexte ani celkom neznáme a ktoré sa, aj podľa explicitných vyjadrení, mnohým Čechom páčia. Súčasne patrí k tým slovakizmom, pri ktorých môžeme vďaka internetovým záznamom rozličného druhu sledovať ich textové fungovanie – ukazujú sa tu rozličné výskyty slovenského slova vo vzájomnej česko-slovenskej komunikácii aj v českých textoch bez prítomnosti slovenského komunikačného partnera. V internetových textoch sa dá pozorovať aj analyzovať široké spektrum komunikačných postupov od vyjasňovania významu neznámeho slova cez súběžné (zdvojené) využitie s českým ekvivalentom v slovenských aj českých textoch po uplatnenie v českých textoch s naznačením vedomia citátovosti, neintegrovanej slova – aj bez neho. Na jednom konkrétnom slove tak vďaka rozsahu jeho „vynárania“ možno demonštrovať rozličné fázy spoznávania a prijímania slovenského slova v konkrétnych komunikačných situáciách a podoby jeho využitia, aké sú pozorovateľné aj pri iných slovakizmoch v českom kontexte.⁵²

Jednou z foriem uvádzania slova *zimomriavky* do textu je zdvojovanie ako špecifický postup, ktorý sa často využíva s cieľom predchádzať nedorozumeniam/neporozumeniam v česko-slovenskej komunikácii.⁵³ Takéto zdvojovanie ako isté „anticipačné spriežračenie“ nachádzame neraz v slovenských textoch, kde autori píšuci na českých weboch prirodzene počítajú s českým čitateľom a vychádzajú mu vysvetlením potenciálne neznámeho slova v ústrety.

či spojky. Pri *SuperStar* sa potom v textoch stretávame s využitím prídavného mena *československý* – *Československá SuperStar*.

- 52 Voľbu spôsobu vovádzania slovakizmov do textu možno považovať za jeden z prejavov spontánneho či vedomého, cieleného individuálneho jazykového manažmentu. Teória jazykového manažmentu predstavuje špecifický prístup v širšie chápanej oblasti jazykovej politiky a jazykového plánovania, ktorý sa orientuje na metajazykovú činnosť človeka (ako jednotlivca, skupiny či spoločnosti), teda na činnosť konkrétne zameranú na jazyk a komunikáciu. Blížšie pozri napr. NEKVAPIL, Jiří – SHERMAN, Tamah: Jazykový management a teorie jazykového managementu: úvodní poznámky. In: *Slovo a slovesnost*, roč. 75, 2014, č. 4, s. 245–254, online in <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=4256> (22. 3. 2022); pozri aj stránku venovanú jazykovému manažmentu na portáli FF UK v Prahe: <http://languagemanagement.ff.cuni.cz/cs/kontakt> (22. 3. 2022). V rámci daného nazerania možno v našej súvislosti ako jazykový manažment hodnotiť i spracovanie slovakizmov v slovníkoch češtiny.
- 53 K zdvojovaniu v súčasnosti aj v dávnejších historických obdobiach bližšie napr. NÁBĚLKOVÁ, Mira: *Komunikačný obraz česko-slovenských lexikálnych diferencií – svedectvo internetu*, s. 152n; NÁBĚLKOVÁ, Mira: *Porovnávací obraz lexikálnej zásoby slovenčiny a češtiny v doterajšom lingvistickom spracovaní*, s. 284n.

The Legend (aka Tae Wang Sa Shin Gi, The Story of the First King's Four Gods)

Korejsky serial z roku 2007, ktorý sa v sledovanosti dostal na prvé miesto (...)

Jedno však povedať môžem - občas mi pri sledovaní niektorých scenárov naskakovali **zimomriavky/husi kúže** ;) (nie zo strachu, ale zo vzrušenia), čo sa mi už dlho nestalo... ([http://asiantitulky.cz/forum/lofi version/index.php?t1046-50.html](http://asiantitulky.cz/forum/lofi%20version/index.php?t1046-50.html))

Vložil **dch** 19. 01. 2010

Saboteur 2 bola úplne prvá hra ktorú som pustil na mojom nováčikom Didaktiku M (to som ešte nevedel že jestvuje nejake ZX Spectrum) a niekoľkonásobne predčila všetko čo som od tejto mašinky očakával. Ešte dnes mám **zimomriavky (husi kúži :)** keď si spomeniem na svoje prvé pocity.

(http://zx-spectrum.wz.cz/index.php?cat1=3&cat2=3&game_id=saboteur.txt)

Ďalšie príklady ukazujú zasadenie lexémy *zimomriavky* do textu s využitím rozličných typov metarečových komentárov, ktoré naznačujú vedomie slovenského pôvodu slova. Podoba metarečového komentára sa líši podľa predpokladaného „publika“ – či sa autor textu obracia k Slovákom alebo Čechom. Metarečové komentáre smerované do „slovenského prostredia“, k slovenským komunikačným partnerom, vystupujú v česko-slovenských diskusiách či napr. na stránkach hudobných skupín, ktorým sa autori textov prívrajujú.

berenika39 15. feb 2012

...ten posledný - citovaný - príspevek, to je úžasný...nemám slov. **myslím, že se tomu u vás říká zimomriavky?** ☺

(<https://www.modrykonik.sk/forum/volne-diskusie/materstvi-po-45-co-si-o-tom-myslite/?focus=reply&page=35>)

Dobry den všem, nejen Pavel Habera byl na koncertě v BRNĚ skvěly. Cěla kapela připravila NEJUŽASNĚJŠÍ ZAŽITEK.Škoda, že to, co je super, rychle končí. Doufam, že nebudeme dlouho čekat na další turne. Mimochodem, kdybych věděla, jak to bude, koupim si vstupenku minimalně na další 3 koncerty v ČR. Už jsem byla na v BOBY kdysi dávno, r. 2005 na Rondu, všechno bylo perfektní, ale z turne 2008 mi naskakuje „**husi kúže - zimomriavky, nebo jak tomu říkáte**“ ještě teď. Silva :) 30. 06. 2008

(<http://www.team-online.sk/?cat=diskusia&sub=2008&idprispevek=89>)

Analogický postup, ale bez predpokladaných slovenských adresátov, možno vidieť v metajazykových komentároch typu „jak říkají (bratři) Slováci“, ktoré sa nezriedka objavujú v českých textoch pri mnohých slovenských slovách uplatnených so špecifickým komunikačným zámerom. Ide o prejavy poznania slov, vedomia o ich pôvode aj o nenormatívnosti použitia slova v českom texte – pričom za výberom kontaktovej pomenovacej jednotky v začlenení do českého textu možno často vidieť vnímanie jej komunikačno-pragmatických, výrazo-

vých špecifik a vyjadrovacej prínosnosti.⁵⁴ Metajazykové komentáre tohto typu (i explicitný hodnotiaci metajazykový komentár „hezké slovenské slovo“) sa pri textovom využití lexémy *zimomriavky* neraz uplatňujú..

S maminkou jsme večer zamířily na open air operu Libuše s Evou Urbanovou v hlavní roli. Eva Urbanová je operní pěvkyně nesporných kvalit, a její podání bylo nezapomenutelné, **Slovenští bratři mají pro její výkon slovo zimomravky** a já je měla celý večer, ale přesto jaksi věku Libuše už odrostla.

<https://www.gmentova.cz>

Panove, až Evu Green takto uvidíte, bude mít, **jak říkají Slováci, „zimomriavky“** po celem těle.

(<http://www.okoun.cz/boards/>)

Sleduju „finale“ Nagana ... **slovaci by řekli „zimomriavky“** Díky moc

(<https://www.facebook.com/ceskatelevize/posts/10151307252837686>)

Na to, co se mi rozlejša po těle, jsem tady **dneska četl jedno hezke slovenske slovo - zimomriavky.**

(<http://forum.chronomag.cz/index.php?/topic/35932-teraristicke-okenko/page-5>)

Používatelia češtiny slovo *zimomriavky* uvádzajú v českom texte aj v úvodzovkách, ktoré celkovo predstavujú osobitý náznakový typ metarečového komentára. Jednou z mnohých funkcií úvodzoviek je naznačiť vedomie, že sa využíva citátové, v našom prípade cudzie, „inojazykové“ slovo.

Dům ďabla

... Uff,velmi dobry horor,skoro bych nevěřil,že není aspoň 20 let starěj!

Vyborna atmosféra,huďba,chvilemi **jsem měl „zimomriavky“ jako blazen!**

(<http://www.csfd.cz/film/242062-dum-dabla/strana-13/>)

Hokki 10.05.2011

...oprava skladby me neurazi, ale na startu bych si radeji poslechnul original, pri tom nastupu smyccu **mam vzdycky „zimomriavky“**“.

(<http://www.behej.com/clanek/7404-poradatele-prazskeho-maratonu-pod-palbou-vasich-dotazu>)

Atlas mraků (2012)

Ale film, to je něco jiného! Dal jsem si dvojitou projekci. Poprvé jsem koukal, splétal a rozplétal děj a spojoval souvislosti, podruhé jsem se bavil k tomu všemi dalšími detaily a určitě ho dám znovu. Je to opravdu velké dílo ve svém žánru a pokud i potřetí po konci filmu **budu mít „zimomravky“** klidně dám i deset.

<https://www.fdb.cz/clen-komentare/109142-paparazzi.html>

„Super koncert, super atmosféra, zasloužilý standing ovation.“ „Děkujeme za krásný večer, byl to zážitek!!!“ „Já měla slzy v očích a **„zimomravky“**“. Díky.“ Tak to jsou jen některé reakce na včerejší koncert Miro Žbirky v pražské Hybernii.

(<https://www.hudebniknihovna.cz/miro-zbirka-se-dockal-potlesku-ve-stoje.html>)

54 Pozri aj pozn. č. 17.

Na záver stručného prehľadu využitia slova *zimomriavky* v kontexte česko-slovenského jazykového kontaktu treba ešte uviesť príklady nesignalizovaného využitia slova v českých textoch – v rozličných recenziách a stručných diskusných komentároch k filmovým, hudobným, literárnym dielam či športovým výkonom, ktoré pre autorov textov znamenali hlboký zážitok s oným mrazivým pocitom, ktorý slovo pomenúva. Takýto spôsob využitia, zodpovedajúci uplatňovaniu domácich či zdomácnených prevzatých slov, naznačuje vyššiu mieru integrovanosti slova v češtine.

Expres na zapad (TV fi lm)

Venku je deštiva noc a oni mluvi o Bohu, o Věře, o vězení, o bezvychodnosti i naději, Temnotě i světlu, o všech těch věcech, nad kterými by člověk měl přemýšlet (...)

Ale tady napsal scenář nejlepší americky romanopisec, pokračovatel Faulknera, Dostojevského a Becketta – Cormac McCarthy.

Film u něhož **jsem měl na konci zimomriavky.**

(http://www.csfd.cz/fi_lm/268277-expres-na-zapad/)

Atlas mraků

Díky tomu, že vrcholí vlastně šest příběhů současně, ma to, co by se dalo nazvat finalem, zhruba půl hodiny (šestkrát 5 minut). **Půl hodiny zimomriavek :**)

(http://www.csfd.cz/fi_lm/290326-atlas-mraku/)

Příručka trancera

Craig Connelly je britsky trancovy DJ, který jede na labelu Garuda a právě tenhle Garudaovský zvuk je ve skladbě slyšet. Přidejte si opravdu silný vokál, který **vyvolava zimomriavky**, a máte tady letní hit roku 2013!

Jo a rockové kytary jsou tady taky!

(<http://www.nejhudba.cz/prirucka-trancera-52dil>)

Mexes napodobil Ibrahimoviće a dal v LM životní gól nůžkami

Pořad z toho **mam zimomriavky**, něco neskutečného prostě, miluju ten gól. :)

(<http://www.eurofotbal.cz/clanky/mexes-napodobil-ibrahimovice-a-dal-v-lm-zivotni-golnuzkami-201624/>)

Dracula - Divadlo Hybernia

Dracula se mi moc líbil, seděla jsem jak přikovaná k židli a po celou dobu **jsem měla zimomriavky** :))) Viděla jsem obě verze a každá je trošku jiná, ale obě překrásné!!!

(<https://www.i-divadlo.cz/uzivatele/eliska3>)

Studánky

Jsou písní, kde text a muzika jdou tak těsně spolu, jak je možné si představit.

Tohle úzké napojení na obsah, náladu ve mně vždycky **vyvolá zimomriavky.**

Nadlouho byly Studánky písní poslední, snad právě pro jejich silný náboj, intenzitu, niternost. Potřebovaly velký prostor a my jim ho dali.

(<https://www.mearei.cz/hudebni-spoluprace/pavel-kratochvil/pisne/>)

Niekoľko slov celkom na záver

Voľba slova *zimomriavky* ako reprezentanta slovakizmov v češtine ukázala, že si pri sledovaní slovakizmov v súčasnej češtine vskutku zaslúži pozornosť – rôznorodosť jeho textových dokladov umožňuje predstaviť rozličné stránky procesu preberania slov zo slovenčiny. Podoba jeho výskytu v mnohých českých textoch ukazuje, že sa vzhľadom na osobité „výrazové kvality“ pociťuje ako špecifický alternatívny výrazový prostriedok, ktorý vo vnímaní mnohých používateľov češtiny dopĺňa a rozširuje vyjadrovacie možnosti. Signalizovanie citátovosti pomocou metakomentárov zase naznačuje, že sa u mnohých z tých, čo po ňom v komunikácii siahli, pociťuje ako živý kontaktný jav, na druhej strane využitie slova bez akejkoľvek metarečovej signalizácie také vnímanie explicitne nenaznačuje. Rozličné predstavené podoby uplatnenia slova by mohli predstavovať postupnosť krokov v integrácii kontaktného javu, pri slove *zimomriavky* však súčasná rečová prax používateľov češtiny ukazuje ich simultánnu koexistenciu a až ďalší vývoj ukáže, ako sa bude postavenie tohto kontaktného javu – ako aj mnohých iných – vyvíjať. V širšom pohľade na problematiku slovakizmov v češtine zohľadňujúcim osobitosti priameho a nepriameho česko-slovenského jazykového kontaktu rozličných období sa ukazuje, že mnohosť i rozmanitosť stretnutí a spolupráce Čechov a Slovákov, ich podoby a intenzita ponúkajú aj v našom čase príležitosť spoznávať osobitosti druhého jazyka a nechávajú cesty prieniku slovakizmov do češtiny otvorené. Zdrojom ich šírenia pritom nemusia byť len slovenské texty – v súčasnosti sa, podobne ako v rozličných minulých obdobiach, slovakizmy vynárajú aj v češtine Slovákov hovoriacich či píšucich po česky.